

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

diplomová práce

**Ústavní aspekty vyrovnání se s totalitní minulostí ve
vybraných zemích**

Vojtěch Pastyřík

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická
Katedra ústavního práva a evropského práva

diplomová práce

**Ústavní aspekty vyrovnání se s totalitní minulostí ve
vybraných zemích**

Vypracoval: Vojtěch Pastyřík

Studijní program: Právo a právní věda

Obor: Právo

Vedoucí práce: JUDr. Tomáš Pezl, Ph.D.

Katedra ústavního a evropského práva

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Vojtěch PASTYŘÍK**
Osobní číslo: **R18M0299P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Ústavní aspekty vyrovnání se s totalitní minulostí ve vybraných zemích**
Zadávající katedra: **Katedra ústavního a evropského práva**

Zásady pro vypracování

Tato práce se věnuje primárně ústavnímu vývoji a demokratizaci právního řádu v ČR po roce 1989 v ČR. Rozebírá témata jako jsou rehabilitace politických vězňů, vývoj nucených prací s důrazem na základní právo zákazu nucené práce, majetkové restituce především šlechtických rodů a trestání zločinů spáchaných v rámci minulého režimu.

Návrh osnovy:

1. Úvod
2. Pád komunistického režimu a ústavní vývoj v ČR po roce 1989
3. Majetkové restituce
4. Nucená práce
5. Rehabilitace politických vězňů
6. Právní úprava trestů a trestání po roce 1989
7. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

BENDA, Josef. Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989. Praha: Tuláček, 2013
HOLZER, Jan a Pavel MOLEK. Demokratizace a lidská práva: střeoevropské pohledy. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Masarykovou univerzitou Brno, 2013
KOZÁK, Jiří. Právo na pomezí diktatury a demokracie: právní vyrovnání s totalitní minulostí v České republice po roce 1989. Praha: Auditorium, 2014
MOJŽIŠOVÁ, Veronika. Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století. Ostrava: Key Publishing, 2014

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Tomáš Pezl, Ph.D.**
Fakulta právnická

Datum zadání diplomové práce: **30. ledna 2022**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2023**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

Doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 6. září 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Ústavní aspekty vyrovnání se s totalitní minulostí ve vybraných zemích“ zpracoval sám a pouze s využitím literatury a pramenů uvedených v seznamu zdrojů.

Plzeň, 27. března 2023

Vojtěch Pastyřík

Poděkování

*Chtěl bych poděkovat vedoucímu mé diplomové práce
JUDr. Tomáši Pezlovi, Ph.D. za cenné rady, které mi pomohly, a nasměrovaly mě při
jejím psaní. Poděkování patří i mé rodině a přátelům za podporu během studia.*

Obsah

Obsah.....	1
1 Úvod	1
2 Pád komunistického režimu v Československu	2
3 Vývoj právní úpravy po roce 1989.....	4
3.1 Zákon o politických stranách.....	4
3.2 Volební reformy po roce 1989.....	5
3.3 Obnova ústavního soudu	8
3.4 Obnova sdružování po roce 1989	9
4 Postoj KSČM k vlastní minulosti.....	11
5 Problematika zákazu KSČ	13
5.1 Kriminalizace komunismu.....	16
6 Lustrace.....	18
6.1 Lustrační zákony	19
7 Majetkové restituce	25
7.1 „Malá restituce“	25
7.2 Restituce majetku obcí	26
7.2.1 Role Ústavního soudu v restituci dle zákona č. 172/1991 Sb.	28
7.3 Restituce zemědělského a lesního majetku	29
7.3.1 Role Ústavního soudu v restituci dle zákona o půdě.	32
7.4 Princip favor restitutionis	35
7.5 Restituce majetku šlechtických rodů.....	38
8 Rehabilitace politických vězňů	41
8.1 Rehabilitační zákon z roku 1968.....	41
8.2 Rehabilitační zákon z roku 1990.....	46
9 Zákaz nucené práce v ČR	51
9.1 Vývoj nucené práce po roce 1948.....	51

9.2	Změna po roce 1989.....	52
10	Odpovědnost za zločiny minulého režimu.....	54
10.1	Výklad Ústavního soudu.....	55
11	Závěr.....	57
12	Resumé.....	59
13	Seznam zdrojů.....	60
13.1	Odborná literatura.....	60
13.2	Periodika.....	61
13.3	Elektronické zdroje.....	62
13.4	Právní předpisy.....	63
13.5	Judikatura.....	64

1 Úvod

Události roku 1989 mají za následek cílevědomou sebereflexi celé společnosti a přehodnocení dosavadních hodnot a kolektivní identity. Při takto drastické změně režimu je navíc velkým faktorem otázka legitimacy, která je pro udržení moci stěžejní. Ke sjednocení společnosti, jejích ideálů a cílů, přispívá ospravedlňující příběh, který zároveň posiluje právě onu legitimitu vlády toho, kdo se právě chopil moci. Zároveň pomáhá tvořit identitu národa, a především i státní ideologii, od níž se odvíjí právní systém a ústavní pořádek, stejně jako zahraniční politika státu. Posloužit tomuto cíli může kolektivní vědomí o dějinné podmíněnosti současnosti a kontinuitě s historickým vývojem. Pohled na minulost se soustředí na poznání a popis ústředních ideálů a charakteristik vývoje, které se odráží v aktuálním směřování politiky státu. Různý výklad minulosti se může stát bojem o budoucí charakter státu a jeho politické zřízení.¹

Cílem této práce je analyzovat zakotvení základních práv a svobod do právního řádu České republiky (popř. Československa), v podobě přijímání nové právní úpravy. Dále také některým způsobům vyrovnání se nových státních představitelů po roce 1989 se zločiny a nespravedlnostmi páchanými v rámci starého totalitního režimu, zasahujícími do ústavně zaručených práv a svobod (restituce, lustrace, rehabilitace). Tyto kroky mohly být v některých případech velmi kontroverzní, a tak je dalším cílem této práce analyzovat kontrolu ústavnosti přijaté legislativy, stejně jako kontrolu souladu zásahů státních orgánů a soudů s ústavně zaručenými právy a svobodami.

¹ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie: právní vyrovnání s totalitní minulostí v České republice po roce 1989*. Praha: Auditorium, 2014. Téma (Auditorium). str. 13

2 Pád komunistického režimu v Československu

V roce 1989, kdy převládl konsenzus o budoucím vývoji země, a střetly se zájmy jednotlivých společenských vrstev, byl pohled na minulost velmi jednotný. Minulost totiž pro drtivou většinu společnosti představovala nedemokratické síly a hospodářský úpadek, byla tedy jakýmsi společným nepřítelem.²

Režim před rokem 1989 byl založen na popření výše uvedeného ospravedlňujícího příběhu a dějin, které byly tvořeny dialektickým vývojem. Místo toho byla legitimita vlády založena na všeho se dotýkající univerzální ideologii. Tato ideologie byla rozhodná pro výklad minulosti jako vývoj určovaný soupeřením názorově protichůdných tříd, který jednoznačně směřoval k revoluci a nastolení beztřídní společnosti. Zcela zde chyběla otevřenost dějin a prostor pro sporné interpretace, tedy i možnost poskytnout různé ospravedlňující příběhy k alternativám vývoje. Výklad se držel umělého, předem daného scénáře.³

Na konci roku 1989 se uskutečnilo konsenzuální převzetí moci v Československu na základě různých forem nátlaku a vyjednávání.⁴ Představitelé starého režimu byli zaskočeni intenzitou odporu veřejnosti. I proto nebylo potřeba použít mnoho síly. Sami tito představitelé si rychle uvědomili neudržitelnost stávajícího režimu, a pragmatické křídlo KSČ, které se dostalo do čela strany, se přestalo hlásit k nejvíce kontroverzním bodům svého programu o diktatuře proletariátu a třídním boji. Tomuto pragmatičtějšímu vedení šlo spíše o existenci strany v nových podmínkách a o účast v politické soutěži. Alespoň formálně se tedy začala strana prezentovat jako demokratické levicová strana, přestože vnitřní přesvědčení většiny členů a voličů se stále držely původních symbolů a marxistické ideologie.⁵ Rychlost rozpadu starého režimu byla ovšem překvapivá i pro opozici, což mohlo oslabit preciznost, hloubku a rychlost provádění změn.⁶

² Ibid., str. 13-14

³ Ibid., str. 14

⁴ Ibid., str. 14

⁵ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému* [online]. Praha: Grada, 2012, str. 135

⁶ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 14-15

Převraty v dalších střeoevropských zemích měly podobný charakter, ovšem s drobným rozdílem. V případě Polska byl přechod ze starého režimu založen na vzrůstající síle nezávislých odborů, které na sebe vzaly roli opozičního hnutí. Přechod moci byl tedy založen na hledání konsenzu a vyjednávání, které vyvrcholily získáním části mandátů v Sejmu, a ovládnutím nově zřízeného Senátu na základě svobodných voleb. Maďarský model vedl přes dílčí reformy, iniciované přímo zevnitř samotné Maďarské socialistické dělnické strany. Jednání s opozicí probíhala formou diskuse, a spíše, než tlakem z její strany byla vynucena nezvratnou logikou vývoje. Který odstartovaly prvotní reformy, jež vedly ke změně poměrů, na které museli komunisté reagovat dalším rozvolněním. V případě obou těchto převratů byly reformy podstatou předání moci a prostředkem k oslabení pozice vládnoucí komunistické strany. Byly tedy výsledkem vyjednávání mezi představiteli staré moci a nastupujícími kruhy. Oproti tomu v Československu, předání moci teprve podmínilo tvorbu reform, jejichž realizace nebyla výsledkem konsenzu se starým režimem, nýbrž dohody dosažené uvnitř nastupující elity, která tak měla širší možnosti pro rychlé a radikální změny.⁷

Tento rozdíl v přechodu moci v Československu od Polska či Maďarska také ovlivnil charakter právní reakce na minulost. Zatímco soudy v Polsku a Maďarsku vycházely ve svém rozhodování ze silného pojetí právní kontinuity a právní jistoty, český Ústavní soud přijal politicky a historicky odůvodněnou doktrínu hodnotové diskontinuity starého a nového práva.⁸

⁷ Ibid., str. 15

⁸ Ibid., str. 15

3 Vývoj právní úpravy po roce 1989

V období po svobodných volbách, tedy v první polovině roku 1990, byly učiněny první zásadní kroky na cestě k transformaci v politické sféře. Zejména šlo o přijetí řady liberalizačních zákonů k zajištění základních politických práv a občanských svobod (svoboda projevu, shromažďovací, sdružovací a petiční právo), jakož i zákona o politických stranách a nových volebních zákonů. Následující odstavce se tedy věnují některým, za minulého režimu odíraným, dnes ústavně zaručeným základním právům a svobodám, které jsou v právním státě považovány za samozřejmost.⁹

3.1 Zákon o politických stranách

Důležitou součástí obnovy pluralitního stranického systému po roce 1989 bylo přijetí zákona č. 15/1990 Sb., o politických stranách a hnutích Federálního shromážděním 23. ledna 1990. Mělo jít o první právní normu tohoto druhu v dějinách Československa, a proto původním záměrem vlády bylo připravit ucelený text pokrývající tuto problematiku. Ukázalo se však, že shodě v některých klíčových otázkách brání praktické stránky organizace prvních politických stran a hnutí. Zejména se jednalo o financování politických stran. Rozsáhlý majetek KSČ tuto stranu oproti jiným stranám neúměrně zvýhodňoval, a to jak oproti novým stranám, tak i stranám existujícím za starého režimu. Návrh zákona původně předpokládal zavedení přísné regulace příjmů politických stran. To ovšem v tuto chvíli nebylo možné uskutečnit, vzhledem k přijatému principu jednání u „kulatého stolu“, tedy včetně zástupců KSČ.¹⁰

Z těchto důvodů byla přijata pouze dočasná, maximálně stručná právní norma, která by zakotvila pouze samotný požadavek demokracie – umožnit zakládání politických stran a hnutí a dát tomuto procesu alespoň částečný právní rámec. Výsledkem těchto jednání byl tzv. malý zákon o politických stranách, schválený federálním shromážděním 23. ledna 1990. Tento zákon otevřel možnost

⁹ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989* [online], str. 153

¹⁰ *Ibid.*, str. 154-155

realizace jednoho ze základních demokratických práv občanů – sdružovat se v politických stranách.¹¹

Tento zákon přímo vyjmenoval politické strany, které považoval za již vzniklé. Byly jimi Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Demokratická strana, Komunistická strana Československa a Strana svobody.¹² De iure byla tedy KSČ akceptována jako přijatelný politický hráč do nového systému.¹³ Občanské fórum a Veřejnost proti násilí přitom zákon nazývá politickými hnutími. Od politických stran se odlišuje tím, že mohou vznikat „k volebním a jiným politickým účelům“.¹⁴ Tato charakteristika odpovídá právě OF a VPN, které si na jednak chtěly ponechat širokou organizační svobodu, ale na druhou stranu chtěly mít možnost kandidovat jako politické subjekty ve volbách. Tato charakteristika „politického hnutí“ v zákoně umožnila později vznik a uznání mnoha dalších subjektů. Jedinou překážkou vzniku nových hnutí byla povinnost zajištění minimálně tisíce podpisů občanů pro vznik takového subjektu.¹⁵

„Malý zákon o politických stranách“ byl zrušen v listopadu 1991 kdy byl nahrazen zákonem č. 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, který byl mnohokrát novelizován a je platný i dnes.¹⁶

3.2 Volební reformy po roce 1989

Počátky tvorby volebních reforem v Československu se v podstatě překrývá s obdobím vytváření nových institucionálních pravidel pro podmínky demokratického režimu a lze je časově zařadit do období od počátku roku 1990 až do přijetí zákona č. 247/1995 Sb. o volbách do Parlamentu České republiky. Do této „první fáze“ tedy spadá diskuse o volebních pravidlech pro zakladatelské volby. Tato diskuse se odehrávala na dvou frontách, jednak v rámci Občanského fóra a jednak v rámci jednání u „kulatých stolů“, tedy s účastí KSČ, na počátku roku 1990. Na konci února roku 1990 z těchto diskusí vyplynula změna volebního

¹¹ Ibid., str. 156

¹² Zákon č. 15/1990 Sb.

¹³ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989* [online], str. 156-157

¹⁴ Zákon č. 15/1990 Sb.

¹⁵ BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989* [online], str. 157

¹⁶ Zákon č. 424/1991 Sb.

zákonu, která nahradila sovětský model voleb typický pro volební praxi komunistického Československa soutěživým volebním modelem poměrného zastoupení. Sovětský model volebních institucí byl v Československu zaveden v roce 1954, původně pouze pro obecní volby, později i pro volby do Národního shromáždění. Základní princip tohoto systému byla absence svobodné politické soutěže. Poslanci Národního, později Federálního shromáždění byli voleni v jednomandátových obvodech, ovšem do každého obvodu byl nominován pouze jeden, příslušnými orgány schválený kandidát do Národní fronty. Dělo se tak i přesto, že formálně platná volební legislativa kandidaturu vyššího počtu kandidátů umožňovala.¹⁷

Tento model měl být nahrazen již v roce 1967 volební reformou, která dosavadní praxi nahrazovala možností alespoň omezeného výběru, s Národní frontou předem schváleného seznamu kandidátů v rámci vícemandátových volebních obvodů. K uplatnění této volební reformy ale nedošlo, i další volby v roce 1971 se tedy konaly podle volebních pravidel v souladu s praxí sovětského modelu. Na konci osmdesátých let, kdy si představitelé komunistického režimu začali uvědomovat neudržitelnost sovětského systému voleb, byla připravována další volební reforma. Nesla se v podobném duchu jako reforma z roku 1967, ani tato ovšem neotevírala prostor pro soutěživé volby, aby nebyla ohrožena vedoucí úloha KSČ. Realizaci této reformy však předběhla Sametová revoluce, tudíž ani tato volební reforma nebyla do právního řádu nakonec implementována.¹⁸

Červnové volby roku 1990 se odehrály v situaci, kdy v Československu začínala být lidská, občanská a politická práva pojímána jako přirozený projev nezávislosti jedince. Výše uvedený zákon o politických stranách, společně se shromažďovacím a spolčovacím zákonem vytvořil příznivé podmínky pro svobodný vznik politických stran, hnutí a spolků, a zákony vymezující volební právo vytvořily stranám a hnutím relativně rovné podmínky pro vedení předvolební kampaně.¹⁹

¹⁷ CHARVÁT, Jakub. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989* [online]. Praha: Grada, 2013. Politologie (Grada). str. 176-178

¹⁸ Ibid., str. 178

¹⁹ KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing, 2006. str. 257

První změny ve volebním systému v Československu nastaly ještě před přijetím Listiny základních práv a svobod v lednu 1991. Po převratu v roce 1989 byl volební systém vymezen řadou dílčích právních norem. Zákon č. 47/1990 Sb. o volbách do Federálního shromáždění byl prvním krokem. Tento zákon změnil většinový volební systém v systém poměrného zastoupení.²⁰

Nejvyšší právní normou vymezující volební právo se stala Listina základních práv a svobod, kterou Federální shromáždění schválilo v lednu 1991. Podle § 2 ústavního zákona č. 23/1991 Sb. získaly mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách ratifikované a vyhlášené Českou a Slovenskou Federativní Republikou obecnou závaznost.²¹ Tímto krokem tedy získaly na území Československa obecnou závaznost i ustanovení o volbách, která jsou obsažena ve Všeobecné deklaraci lidských práv, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Evropské konvenci lidských práv.²²

Velký rozdíl oproti minulému režimu můžeme spatřit v pojetí volebního práva. Listina základních práv a svobod chápe volební právo jako osobní právo jednotlivce, a to právo veřejné – nárok vůči veřejné moci.²³

Dle článku. 21 LZPS:

„(1) Občané mají právo podílet se na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou

volbou svých zástupců.

(2) Volby se musí konat ve lhůtách, nepřesahujících pravidelná volební období, stanovená

zákonem.

(3) Volební právo je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním.

Podmínky

výkonu volebního práva stanoví zákon.

(4) Občané mají za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.“²⁴

²⁰ Ibid., str. 259

²¹ Ústavní zákon č. 23/1991 Sb.

²² KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*, str. 257

²³ Ibid., str. 257

²⁴ Čl. 21, LZPS

Významnou úpravou také prošla Ústava, která byla pozměněna ústavním zákonem č. 46/1990 Sb. z února 1990. Primárně byla pozměněna povaha poslaneckého mandátu (vázaný poslanecký mandát nahradil mandát volný) a koncepce reprezentace. Především došlo k vyškrtnutí částí, které uváděly, že poslanci zastupují „pracující lid“, jímž jsou voleni a odvolatelní.²⁵

3.3 Obnova ústavního soudu

Tato instituce fungovala již za první republiky, díky zákonu č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina ČSR a v zákoně č. 162/1920 Sb., o Ústavním soudu. Činnost tohoto soudu nebyla tak rozsáhlá jako je dnes. Ústavní soud v této době byl kompetentní rozhodovat o tom, zda jsou zákony v souladu s ústavní listinou a zákonům, které ji doplňovaly a měnily. S nástupem komunistů v roce 1948 se stala činnost Ústavního soudu nežádoucí. Nastupující totalita neměla žádný zájem na zřízení jakýchkoliv orgánů kontrolujících ústavnost, nebyl tedy Ústavní soud zřízen ani ústavním zákonem č. 100/1960 Sb., Ústavou ČSSR. Dle oficiálního výkladu byla veškerá moc v rukou „pracujícího lidu“ a tudíž mezi ústavními orgány nemohou vznikat rozpory. Jádrem moci byla moc výkonná, pod taktovkou KSČ, a Ústavní soud mohl znamenat zpomalení protiústavních kroků vlády.²⁶

Předpokladem demokratického státu je existence státem garantované ochrany základních práv a svobod. Byl tedy po vzoru první republiky přijat zákon č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu Československé Federativní Republiky a prováděcí zákon č. 491/1991 Sb., o organizaci Ústavního soudu. Kromě klasické kontroly ústavnosti (ústavnost zákonů, kompetenční spory z federativního uspořádání) byla v kompetenci Ústavního soudu i možnost přezkumu souladu vnitrostátních právních předpisů s mezinárodními smlouvami o základních lidských právech a svobodách a rozhodnutí obecných soudů. Specifikem byla možnost výkladu ústavních zákonů Federálního shromáždění „byla-li věc sporná“. Tento soud ovšem působil jen krátkodobě (přijato bylo pouze 8 nálezů), jelikož

²⁵ KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*, str. 259

²⁶ DOSTÁL, Martin. *Ústavní soud České republiky v letech 1993-2000: podstata ústavního soudnictví, procesní úprava, základní ústavněprávní doktríny a významné judikáty prvního Ústavního soudu ČR*. Praha: Linde, 2004., str. 23

politická situace vyvrcholila rozpadem Československa na dva unitární státy. Později, po rozdělení Československa, byl zakotven v Ústavě a v zákoně č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu. Pravomoci Ústavního soudu tentokrát sahají o něco dál a jsou v souladu s požadavky moderního demokratického státu.²⁷ Ústavní soud v roce 2001 vyslovil, že ač není mezi těmito dvěma ústavními soudy formální ústavněprávní kontinuita, považuje se za nástupce jeho materiálního pojetí ústavnosti na území České republiky.²⁸

3.4 Obnova sdružování po roce 1989

Do roku 1989 bylo shromažďování a sdružování upraveno v zákoně č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních. Tento zákon se primárně zaměřuje na jednotnou odborovou organizaci, organizaci žen, organizaci mládeže a kulturní, technická a vědecká sdružení.²⁹ Velmi stručně je zde zakotveno také shromažďovací právo.

„Ve shodě se zájmy pracujícího lidu je občanům zaručen výkon shromažďovacího práva, pokud se jím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.“³⁰

Ačkoliv se v Československém právním řádu základy spolkového a shromažďovacího práva objevují již od roku 1951, je důležité vzít v potaz dobovou interpretaci těchto ustanovení, obzvláště pak právě část § 6: *„pokud se jím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.“³¹*

K obnovení svobody sdružování došlo sérií přijetí několika zákonů z roku 1990, konkrétně 27. března, zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, který zákon z roku 1951 deroguje, a organizace vzniklé podle staré úpravy byly nově nazývány jako „občanská sdružení“. Tento zákon nabyl účinnosti 1. května roku 1990. Zásadní rozdíl můžeme vidět v naprosto odlišné roli státu při výkonu tohoto práva. Zatímco zákon č. 68/1951 Sb. předpokládal ke vzniku dobrovolné

²⁷ Ibid., str. 23-24

²⁸ Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. Pl. ÚS 9/01 ze dne 5. prosince 2001

²⁹ § 1 zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních

³⁰ § 6 zákona č. 68/1951 Sb.

³¹ Ibid.

organizace schválení tzv. organizačního řádu (úkoly organizace a způsob jejich plnění), tehdejšími krajskými národními výbory nebo ministerstvem vnitra, stejně jako povinnost předkládat těmto výborům informace potřebné k posouzení jejich činnosti³², nová úprava z roku 1990 se k roli státu staví jinak.

„(1) Občané mají právo se svobodně sdružovat.

(2) K výkonu tohoto práva není třeba povolení státního orgánu“³³

Dále došlo v roce 1990 k přijetí zákona č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, a zákona č. 85/1990 Sb., o právu petičním.

Jelikož ústava z roku 1960 právo na svobodné shromažďování a sdružování neobsahovala, zásadní byl již zmíněný ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky. Listina zakotvuje svobodu sdružování jako politické právo.

Dle č. 20 LZPS:

„(1) Právo svobodně se sdružovat je zaručeno. Každý má právo spolu s jinými se sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích.

(2) Občané mají právo zakládat též politické strany a politická hnutí a sdružovat se v nich.

(3) Výkon těchto práv lze omezit jen v případech stanovených zákonem, jestliže to je v demokratické společnosti nezbytné pro bezpečnost státu, ochranu veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku, předcházení trestným činům nebo pro ochranu práv a svobod druhých.

(4) Politické strany a politická hnutí, jakož i jiná sdružení jsou odděleny od státu.“³⁴

³² 2 § a § 10 zákona č. 68/1951 Sb.

³³ § 1 zákona č. 83/1990 Sb.

³⁴ Čl. 20 LZPS

4 Postoj KSČM k vlastní minulosti

KSČ prošla v době po pádu své neomezené nedemokratické vlády trvajícím od roku 1948 prudkým vývojem. V prosinci roku 1989 na mimořádném sjezdu ze své podstaty odstrihla určitá dogmata a obměnila vedení. Na tomto sjezdu také padlo rozhodnutí organizovat činnost KSČ pouze na území dnešní České republiky. Realizace tohoto rozhodnutí nastala v březnu 1990, kdy z jedné ze dvou součástí federální Komunistické strany Československa vznikla KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy.³⁵ Tato staronová strana později provedla určité úpravy svého programu a strategií. Přesto obecně byla a zůstává většinou veřejnosti, vlastních členů i příznivců vnímána jako tradiční a nereformovaný nástupce Komunistické strany Československa, který provádí změny pouze z pragmatických důvodů.³⁶

Na mimořádném sjezdu z 20-21. prosince 1989 v Praze, schválili komunisté „Prohlášení k občanům ČSSR“. V tomto oficiálním dokumentu se KSČ „*omlouvá naší mládeži i všem občanům, kteří byli postiženi neoprávněnými represemi, omlouvá se dětem těch rodičů, které trpěly postihy ještě v dalších generacích. Omlouvá se za veškerá příkoří i členům strany, kteří za svoje reformní postoje, za nesouhlas s protizákonným vstupem vojsk pěti spojeneckých zemí v roce 1968 museli KSČ opustit a ztratili postavení rovnoprávných občanů.*“ Dále KSČ uvádí, že „*cítí povinnost vyjádřit politování nad tím, jak bývalé stranické vedení v uplynulých letech hrubě a nezákonně nerespektovalo právo na vyjádření názorů nezávislých občanských iniciativ včetně Charty 77. Je si vědoma i odpovědnosti celé naší členské základny, že tomu nedokázala zabránit.*“³⁷

Ve druhé polovině prohlášení KSČ oznamuje rozchod se všemi, kteří zneužívali svou moc, a těmi, kteří se „*dali korumpovat a korumpovali druhé, se všemi, kdož vydávali lež za pravdu, dopustili znehodnocení ideálů socialismu, čestnosti a spravedlnosti, významu práce a jejích mravních hodnot, víry v domov*

³⁵ BALÍK, Stanislav. *KSČM a její vztah k vlastní minulosti. Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review* [online]. 2004, 6(2-3)

³⁶ MAREŠ, Miroslav. *Pokusy o reformu komunistické strany a postkomunistické subjekty v České republice*. In: KOPEČEK, Lubomír a Vít HLOUŠEK. *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002. str. 84

³⁷ Prohlášení k občanům ČSSR, dostupné z: <https://www.kscm.cz/cs/aktualne/dokumenty-k-minulosti/prohlaseni-k-obcanum-cssr/>

*a vlastenectví, v jednotu slov a činů a kteří dopouštěli zneužívání pořádkových sil proti občanům.*³⁸

Závěrem prohlášení se KSČ zavazuje, že události 17. listopadu roku 1989 se už nikdy nebudou opakovat.³⁹

Na toto prohlášení je dodnes čelními představiteli odkazováno, při dotazu na postoj KSČM ke své minulosti. Nějakého dalšího vyjádření lítosti se ze strany komunistů nedostalo. V červnu 1993, kdy se stal předsedou strany Miroslav Grebeníček, syn bývalého dozorce politických vězňů, se strana začala od svého prohlášení z prosince roku 1989 distancovat. Místo přiznání viny se začaly používat výrazy jako „závažné omyly a systémové chyby“, a v současných programových dokumentech vymizela reflexe na vlastní problematickou minulost úplně.⁴⁰

Postoj, který zaujala KSČ v „Prohlášení k občanům ČSSR“ mohl být obhájen v přístupu ke každému zákonu, který se snažil tyto křivdy odškodnit nebo napravit. Touto cestou se KSČ, později KSČM, nevydala. Ve svém programovém prohlášení z roku 1991 můžeme nalézt například požadavek novelizace restitučních zákonů tak, aby se za oprávněné osoby považovaly pouze osoby přímo postižené nezákonným jednáním KSČ, nikoliv jejich příbuzenstvo, a aby byly jejich majetkové nároky primárně uspokojovány formou cenných papírů.⁴¹

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ BALÍK, Stanislav. *KSČM a její vztah k vlastní minulosti*.

⁴¹ FIALA, P.; HOLZER, J.; MAREŠ, M.; PŠEJA, P. (1999): *Komunismus v České republice, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, str. 163

5 Problematika zákazu KSČ

Dne 29. listopadu 1989, tedy několik málo dní po revoluci, byl přijat Ústavní zákon č. 135/1989 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 100/1960 Sb. Ústava Československé socialistické republiky. Byl velmi důležitý pro další osud KSČ v Československu, jelikož jím došlo ke zrušení čl. 4, který zakotvuje vedoucí úlohu KSČ.

„Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejvědomějších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“⁴²

Tato změna sice zbavila KSČ jejího dřívějšího monopolu, nicméně zákon č. 15/1990 Sb., tzv. malý zákon o politických stranách další fungování a existenci KSČ legalizoval, stejně jako tomu bylo u dalších stran Národní fronty, a to i bez nutnosti, aby jejich programové cíle splňovaly podmínky tohoto zákona.⁴³ Na mimořádném sjezdu v prosinci 1989 nebyla komunistická strana na rozdíl od stran Maďarska, Polska nebo Německé demokratické republiky přejmenována ani rozpuštěna.⁴⁴

„(1) Za politické strany již vzniklé se považují Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Demokratická strana, Komunistická strana Československa a Strana svobody. Občanské fórum a Veřejnost proti násilí jsou politickými hnutími podle tohoto zákona.“

(2) Politické strany a politická hnutí uvedená v odstavci 1 jsou právními osobami.“⁴⁵

Názory představitelů Občanského Fóra na budoucnost KSČ se různily. Část pokládala konsenzuální řešení v podobě výše zmíněného „odstranění monopolu“ za dostačující. Tento postoj byl odůvodňován nepřípustností principu kolektivní viny a trestání bez ohledu na míru individuálních provinění.⁴⁶ Nabízela

⁴² Ústavní zákon č. 135/1989 Sb.

⁴³ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 72

⁴⁴ Revue Politika: Zákaz propagace komunismu [online]. 2005, 3.

⁴⁵ § 9 zákona č. 15/1990 Sb.

⁴⁶ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*. Str. 73

se navíc otázka, zda by radikálním postupem vůči KSČ nebyl narušen doposud mírumilovný průběh proměny politického režimu. Další potenciální problém bylo narušení poklidného odchodu sovětských okupačních vojsk z území Československa.⁴⁷

Jiná část naopak usilovala o postavení KSČ mimo zákon. Tento proud zdůrazňoval fakt, že komunistická strana nejen v Československu, ale i v dalších zemích východní a střední Evropy se k moci dostala hrubým a soustavným porušováním lidských práv, více či méně aktivní podporou řadových členů, a tímto způsobem také moc udržovala.⁴⁸ Tento radikálnější postoj zastával také městský prokurátor v Praze, JUDr. Tomáš Sokol. Dne 18. 4. 1990 byl zveřejněn dopis Tomáše Sokola adresovaný Ústřednímu výboru KSČ, ve kterém Sokol funkcionářům oznamoval, že „*politická činnost KSČ na území hl. města Prahy bude počínaje dnem 1. 5. 1990 posuzována z hlediska možného naplnění skutkové podstaty trestného činu podpory a propagace fašismu a podobného hnutí ve smyslu § 260 odst. 1, příp. 2 trestního zákona*“⁴⁹.

V roce 1991 byla přijata novela trestního zákona č. 577/1991 Sb., která mění výše zmíněnou skutkovou podstatu trestného činu uvedenou v § 260 zákona č. 140/1961 Sb., Trestní zákon. Nové znění zobecňovalo skutkovou podstatu původně napadající jen propagaci fašismu.⁵⁰

*(1) Kdo podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů nebo hlásá národnostní, rasovou, třídní nebo náboženskou zášť (jako například fašismus nebo komunismus), bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.*⁵¹

Demonstrativní výčet v závorce tohoto ustanovení byl problematický, jelikož v tuto dobu měla komunistická strana zastoupení v parlamentu, a bývalí komunisté měli funkce ve všech státních orgánech, a to i soudech. Tento krok lze chápat jako kompromis, který sice umožňuje fungování komunistické strany, ale pouze pokud se ve svých programových cílech bude držet demokratických principů. Zároveň by umožňoval přísnější postih členů komunistické strany,

⁴⁷ Revue Politika: Zákaz propagace komunismu [online]. 2005, 3.

⁴⁸ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 73

⁴⁹ SOKOL, Tomáš.: Paralela s fašismem. Svobodné slovo. 18. 4. 1990. s. 1

⁵⁰ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 74

⁵¹ Zákon č. 140/1961 Sb. a zákon č. 577/1991 Sb.

a zjednodušoval by její případné zrušení. Obecně lze přijetí této novely chápat jako konsenzus demokratických stran, že komunismus naplňuje znaky uvedené v § 260 trestního zákona a je jimi charakterizován.⁵²

Tato novela se ovšem ukázala jako právní úprava neurčitá a účelově zneužitelná, pokud by šlo o nejasnou definici hnutí, jehož znaky jsou v souladu s komunistickými ideály.⁵³ Ústavní soud tedy v roce 1992 zrušil právě tu část skutkové podstaty, která odkazuje na komunismus a fašismus.

„Ustanovenie § 260 ods. 1 Trestného zákona v znení zákona č. 557/1991 Zb., časť vety pred zátvorkou, je v súlade s ustanovením čl. 39 Listiny, požadujúcom, aby trestnosť konania ustanovil zákon.

*Časť vety § 260 ods. 1 Trestného zákona v znení zákona č. 557/1991 Zb. uvedená v zátvorke, pokiaľ z nej jednoznačne nevyplýva, že skutkové znaky uvedené v časti vety pred zátvorkou musia byť naplnené aj v prípadoch uvedených v zátvorke a nie je v súlade s ustanoveniami čl. 2 ods. 2, 3 a čl. 4 ods. 1 a 2 Listiny, vyjadrujúcimi princípy právneho štátu a požiadavku právnej istoty.*⁵⁴

Nejednotnost v otázce budoucnosti KSČ umožnila stabilizaci její pozice a posílení její legitimacy v pluralitním systému. Byl také získán čas a prostor pro členy a představitele KSČ k položení základů nových ekonomických impérií prominentů komunistického režimu. Otevřely se tedy další dveře pro ovlivňování dění ve veřejném prostoru. V momentě, kdy se stala strana trvale parlamentní již nebylo možné rozpuštění strany z historických důvodů právně a politicky akceptovatelné. Veškeré další pokusy o rozpuštění Komunistické strany byly neúspěšné.⁵⁵

⁵² KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 74

⁵³ *Ibid.*, str. 74

⁵⁴ Nález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 5/92 ze dne 4. září 1992

⁵⁵ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 74

5.1 Kriminalizace komunismu

Dne 9. července 1993 byl přijat zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Jedná se o velmi důležitý krok na cestě postavit KSČ mimo zákon a poskytnout obětem komunistického režimu, či poškozeným přiměřené vyrovnání a zadostiučinění.⁵⁶

V preambuli jsou uvedeny motivy zákonodárce, tedy především povinnost parlamentu vyrovnat se s minulým režimem. Deklaruje, že za způsob vlády v Československu v letech 1948-1989 je odpovědna KSČ, její vedení a členové.⁵⁷

V § 1 je poměrně stručně komunistický režim charakterizován. Je zde též uvedeno, v jaké činnosti je spatřována zločinnost tohoto režimu. Plná spoluodpovědnost je dále přičítána těm „kteří komunistický režim prosazovali jako funkcionáři, organizátoři a podněcovatelé v politické a ideologické oblasti.“ § 2 deklaruje komunistický režim jako "zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný" a komunistickou stranu za "zločinnou a zavrženíhodnou" organizaci.⁵⁸

§ 3 vyzdvihuje ty, kteří se postavili komunistickému režimu, jeho aktivní odpůrce, a ty, kteří se stali oběťmi bezpráví režimu a byli pronásledováni. Toto ustanovení úzce souvisí s prvními dvěma paragrafy.⁵⁹

Zákonodárce v § 4 vyjadřuje obětem minulého režimu morální uznání. Jako všechna přechodí ustanovení, i toto má deklaratorní povahu. Patří ke skupině norem, jejichž účelem bylo odčinit krivdy způsobené komunistickým režimem v průběhu vyrovnávání se s totalitní minulostí.⁶⁰

Zásadním bodem tohoto zákona je § 5. Toto ustanovení je základem pro vyrovnání se s totalitní minulostí v trestněprávní rovině. Obsahuje hlavní důvody

⁵⁶ Zákon č. 198/1993 Sb.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ DAVID, Roman. *ZÁKON O PROTIPRÁVNOSTI KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NEBO PRÁVNÍ ZÁSADY UZNÁVANÉ CIVILIZOVANÝMI NÁRODY?* [online]. Česká republika: Občanský Institut, 1999

⁵⁹ § 3 zákona č. 198/1993 Sb.

⁶⁰ § 4 zákona č. 198/1993 Sb.

přijetí tohoto zákona. Jednak umožňuje potrestání viníků, kteří byli dosud v zásadě beztrestní, ale také poskytuje jakési morální zadostiučinění.⁶¹

*„Do promlčecí lhůty trestných činů se nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby.“*⁶²

Hlavním motivem přijetí tohoto ustanovení bylo, že stát, který sám byl iniciátorem či schvalovatelem trestných činů, nechtěl eliminovat pachatele násilí. Vykonavatelé tak požívali ochrany státní moci – pokud nebyla vůle státu tyto zločiny potrestat, nemohly zaniknout.⁶³

§ 6 umožnil, aby tresty uložené za jednání, které směřovalo k ochraně základních lidských práv a svobod a současně nebylo vykonáno zjevně nepřiměřenými prostředky, byly zrušeny, a to i nad rámec zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Těmto rehabilitovaným osobám dále přiznává právo na náhradu škody.⁶⁴

§ 8 upravuje možnosti narovnání některých křivd, hlavně v oblasti sociální, ve formě přiznání různých peněžních náhrad, opakovaných či jednorázových. Tento konkrétní paragraf k tomu zmocňuje vládu, která tak může konat v podobě nařízení. Důvodem pro svěření této pravomoci vládě jsou především rozpočtové možnosti státu, větší flexibilita a jednodušší proces pro přijetí konkrétních nařízení.⁶⁵

⁶¹ MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, K., PROCHÁZKA, V., ŠIMÁČKOVÁ, K. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu: Komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer

⁶² § 5 zákona č. 198/1993 Sb.

⁶³ DAVID, Roman. *ZÁKON O PROTIPRÁVNOSTI KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NEBO PRÁVNÍ ZÁSADY UZNÁVANÉ CIVILIZOVANÝMI NÁRODY?* [online]

⁶⁴ MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, K., PROCHÁZKA, V., ŠIMÁČKOVÁ, K. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu: Komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer

⁶⁵ Ibid.

6 Lustrace

V obecném významu můžeme lustrace označit jako kontrolu údajů v nejrůznějších rejstřících či evidencích. V zemích bývalého východního bloku, přesněji v zemích střední a východní Evropy dostává lustrace specifický význam v souvislosti s přechodem od komunistického režimu k režimu demokratickému. V těchto zemích, včetně Československa, muselo po revoluci dojít k vyloučení osob, které se aktivně podílely na existenci a fungování bývalého režimu z vedoucích funkcí ve veřejné správě, justici armádě, policii a veřejnoprávních médiích.

Samotný převrat v roce 1989 byl pouze prvním krokem k oddělení bývalých komunistických elit od politického vlivu. Bezprizornost těchto prominentů vyvolávala obavu z jejich proniknutí do veřejné moci díky zneužití kontaktů a ohrožení nově získané demokracie. To utvrdilo konsenzus a urychlilo řešení otázky podoby lustračních předpisů. Právě získávání postů a výhod bývalých komunistů ve státní správě a státních podnicích prostřednictvím známostí, posilující jejich vliv vyvolalo tlak místních organizací Občanského fóra, které na tyto problémy často narážely.⁶⁶

Dalším důvodem mělo být také stanovení zákonných mantinelů pro činnost jednotlivých úřadů, které dosud prováděly vlastní „ad hoc“ lustrace, aniž by přitom měly oporu v zákoně (viz. veřejné čtení seznamu registrovaných agentů StB v parlamentu). Dalším problémem byly také organizované lustrace volebních kandidátů před volbami v roce 1990, které nejen donutily řadu osob stáhnout se z veřejného života, ale v několika případech šlo o účelovou diskreditaci na základě zmanipulovaných spisů.⁶⁷ Jako příklad lze uvést případ někdejšího předsedy VPN (Verejnost' proti nasiliu). VPN s převahou ve volbách v roce 1990 zvítězila, předseda Ján Budaj ovšem poslední den voleb odstoupil z kandidátky, jelikož z ministerstva vnitřní věci přišla informace, že jeho jméno se nachází mezi registrovanými agenty StB. Nicméně, Ján Budaj byl ve svazcích StB evidován jako „sledovaná osoba“ již počátkem 70. let, a většinu času byl v seznamu vedený v kategorii „nepřátelská osoba“. Část svazků a dokumentů, které by mohly blíž

⁶⁶ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 101-102

⁶⁷ *Ibid.*, str. 102

specifikovat jeho spolupráci s StB se v archivech nenacházejí a je velmi pravděpodobné, že byly z těchto archivů účelově odstraněny. S největší pravděpodobností však Ján Budaj s StB nikdy aktivně nespolupracoval.⁶⁸

Dále se již zmíněné lustrace před volbami neohlížely na reálnou důkazní hodnotu spisů StB, okolnosti jejich vzniku a životní poměry a situace jednotlivých osob. Údaj o spolupráci s StB nebo podpis na dokumentu ve spisu nezakládal samostatně přesvědčivý důkaz o tom, zda dotyčná osoba opravdu spolupracovala s StB dobrovolně, o celkovém rozsahu a podobě spolupráce, nebo zda se nejedná o podvrh. V mnoha případech se také jednalo o osoby spadající do takových kategorií spolupracovníků, které nebyly hodnoceny jako vědomá spolupráce ve smyslu lustračního zákona.⁶⁹ S tím úzce souvisí i pozdější nález Ústavního soudu ČSFR.

„Ustanovení § 2 odst. 1 písm. c), § 2 odst. 2 a § 4 odst. 2 a 4 zákona č. 451/1991 Sb. nejsou v souladu s článkem 2 odst. 3 a čl. 4 odst. 1 a 3 Listiny základních práv a svobod a čl. 4 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech vyhlášeného pod č. 120/1976 Sb.

*Ustanovení § 2 odst. 3, § 3 odst. 2 a § 13 odst. 3 zákona č. 451/1991 Sb. nejsou v souladu s čl. 1 Listiny základních práv a svobod. Ustanovení § 11 a 12, § 13 odst. 1, 2, 4 a 5, § 18 odst. 1 a § 20 zákona č. 451/1991 Sb. nejsou v souladu s čl. 37 odst. 1 a čl. 38 Listiny základních práv a svobod a s čl. 98 odst. 1 Ústavy České a Slovenské Federativní Republiky č. 100/1960 Sb., ve znění ústavního zákona č. 326/1991 Sb.*⁷⁰

Bylo nutné, aby bylo naplněno právo na spravedlivý proces, lustrace mohly být podrobeny kontrole a bylo možné se proti nim bránit soudní cestou.

6.1 Lustrační zákony

Lustrační zákony, spolu s restitučními a rehabilitačními zákony, jsou jedny ze základních aspektů přechodu k demokratickému režimu v Československu.

⁶⁸ JAŠEK, Peter; SPEVÁKOVÁ, Jana. *Príbeh pamätníka Ján Budaj (1952)* [online]. Ústav pamäti národa

⁶⁹ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 102

⁷⁰ Nález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 1/92 ze dne 26. listopadu 1992

V Československu jsou lustrace provedeny prostřednictvím zákona. V letech 1991 a 1992 byl přijat zákon č. 451/1991 Sb., stanovení některých předpokladů pro výkon funkcí ve státních orgánech (velký lustrační zákon), a zákon č. 272/1992 Sb., o předpokladech pro výkon funkcí jmenováním příslušníků Policie ČR (malý lustrační zákon). Přestože byly oba zákony původně přijaty pouze na dobu pět let, zůstávají dodnes v platnosti.

V tzv. „velkém lustračním zákoně“ nalezneme dva seznamy funkcí. První seznam určuje, které funkce vyžadují negativní lustrační osvědčení. Tento seznam můžeme najít v § 1 velkého lustračního zákona. Jedná se o funkce obsazované volbou, jmenováním a ustavováním.⁷¹ Přestože je výčet poměrně obsáhlý, velkým rozdílem oproti lustračním zákonům v jiných postkomunistických zemích je absence funkce ve volených zastupitelských sborech, a to jak na celostátní, tak i na úrovni územních samosprávných celků. Je tedy možné, že zákonodárce dal přednost právu získání funkce demokratickým způsobem před legitimitou lustrací.⁷²

„(1) Tento zákon stanoví některé další předpoklady pro výkon funkcí obsazovaných volbou, jmenováním nebo ustanovováním

a) v orgánech státní správy České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky,

b) v Československé armádě,

c) ve Federální bezpečnostní informační službě, Federálním policejním sboru, Sboru hradní policie,

d) v Kanceláři prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky, Kanceláři Federálního shromáždění, Kanceláři České národní rady, Kanceláři Slovenské národní rady, Úřadu vlády České a Slovenské Federativní Republiky, Úřadu vlády České republiky, Úřadu vlády Slovenské republiky, Kanceláři Ústavního soudu České a Slovenské Federativní Republiky, Kanceláři Ústavního soudu České republiky, Kanceláři Ústavního soudu Slovenské republiky, Kanceláři Nejvyššího

⁷¹ Zákon č. 451/1991 Sb.

⁷² KOSAR, David. Lustrace a běh času. In: BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel; ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2009 str. 230

soudu České a Slovenské Federativní Republiky, Kanceláři Nejvyššího soudu České republiky, Kanceláři Nejvyššího soudu Slovenské republiky, v prezídiu Československé akademie věd a v předsednictvu Slovenské akademie věd, u Nejvyššího správního soudu a v Národní rozpočtové radě,

e) v Československém rozhlase, Českém rozhlase, Slovenském rozhlase, Československé televizi, České televizi, Slovenské televizi, Československé tiskové kanceláři, Československé tiskové kanceláři České republiky a Československé tiskové kanceláři Slovenské republiky,

f) ve státních podnicích, státních organizacích, akciových společnostech, kde většinovým akcionářem je stát, v podnicích zahraničního obchodu, ve státní organizaci Československé státní dráhy, státních fondech, ve státních peněžních ústavech a Státní bance československé,

g) v úřadech územních samosprávných celků,⁷³

Druhý seznam vyskytující se ve velkém lustračním zákoně obsahuje naopak funkce, jejichž výkon v dobách minulého režimu (od 25.2.1948 do 17.11.1989) znamenal pro dotčenou osobu pozitivní lustrační osvědčení, tedy nemožnost vykonávat funkce uvedené v ustanovení výše, ovšem pouze pokud byla osoba narozená před 1. prosincem 1971. Osobám, které již vykonávaly některou z uvedených funkcí v § 1 byl automaticky ukončen pracovní poměr, což znamená, že české lustrační zákony znemožňují posuzování jednotlivých případů. Zákon neobsahuje žádné liberační důvody (např. výkon funkce v § 2 a § 3 po krátkou dobu nebo v důsledku donucení násilím).⁷⁴ Konkrétní funkce nalezneme v § 2 a § 3.

„(1) Předpokladem pro výkon funkce uvedené v § 1 je, že občan v období od 25. 2. 1948 do 17. 11. 1989 nebyl

a) příslušníkem Sboru národní bezpečnosti zařazeným ve složce Státní bezpečnosti,

⁷³ § 1 zákona č. 451/1991 Sb.

⁷⁴ KOSAR, David. *Lustrace a běh času*, str. 232-233

b) evidován v materiálech Státní bezpečnosti jako rezident, agent, držitel propůjčeného bytu, držitel konspiračního bytu, informátor nebo ideový spolupracovník Státní bezpečnosti,

d) tajemníkem orgánu Komunistické strany Československa nebo Komunistické strany Slovenska od stupně okresního nebo jemu na roveň postaveného výboru výše, členem předsednictva těchto výborů, členem ústředního výboru Komunistické strany Československa nebo ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, členem Byra pro řízení stranické práce v českých zemích nebo členem Výboru pro řízení stranické práce v českých zemích, s výjimkou těch, kteří tyto funkce zastávali pouze v období od 1. 1. 1968 do 1. 5. 1969,

e) pracovníkem aparátu orgánů uvedených pod písmenem d) na úseku politického řízení Sboru národní bezpečnosti,

f) příslušníkem Lidových milicí,

g) členem akčního výboru Národní fronty po 25. 2. 1948, prověřkových komisí po 25. 2. 1948 nebo prověřkových a normalizačních komisí po 21. 8. 1968,

h) studentem na Vysoké škole Felixe Edmundoviče Dzeržinského při Radě ministrů Svazu sovětských socialistických republik pro příslušníky Státní bezpečnosti, Vysoké škole ministerstva vnitra Svazu sovětských socialistických republik pro příslušníky Veřejné bezpečnosti, Vyšší politické škole ministerstva vnitra Svazu sovětských socialistických republik nebo vědeckým aspirantem anebo účastníkem kursů delších než 3 měsíce na těchto školách“⁷⁵

České lustrační zákony čelily velké kritice. Nejčastěji se kritika týkala následujících nedostatků:

- legalizují kolektivní vinu,
- zakládají se spíše na presumpci viny než na principu presumpce nevinu,
- je vyloučena možnost individuálního posouzení každého případu,
- porušují zásadu rovnosti před zákonem,

⁷⁵ § 2 zákona č. 451/1991 Sb.

- pochybnosti o důvěryhodnosti, přesnosti a úplnosti složek StB o které se lustrační zákony opírají,
- retroaktivita,
- zneužití k politickým cílům,
- výčty funkcí neobsahují všechny osoby jež by měl, a naopak některé osoby by obsahovat neměly.⁷⁶

Tyto vady poukazují na odlišnost českých lustračních zákonů od jejich obdob v jiných zemích střední a východní Evropy. Na rozdíl od např. polské úpravy, české lustrační zákony brání funkce vykonávat, i přesto, že se osoby k výkonu problémové funkce (např. spolupráce s StB) veřejně přiznaly. České lustrační zákony lze považovat za ty radikálnější ve srovnání s jinými postkomunistickými zeměmi. Na druhou stranu, například právě zmíněný polský lustrační zákon nebo lotyšská obdoba obsahují ve výčtu funkcí vyžadující negativní lustrační osvědčení členy volených zastupitelských sborů. Polský lustrační zákon také zahrnuje mezi těmito funkcemi i řadu míst v soukromé sféře.⁷⁷

Lustrační zákony značně zasahovaly do ústavně zaručených práv dotyčných osob. Otázku, zda je tento zásah natolik významný, že narušuje samotný princip právního státu dvakrát řešil Ústavní soud. Jednou v roce 1992 Ústavní soud ČSFR (viz. výše zmíněný výrok), podruhé i Ústavní soud ČR v roce 2001 v důsledku přijetí zákonů č. 2/2000 Sb. a č. 424/2000 Sb., které rušily časové omezení lustračních zákonů. Právě dočasnost lustračních zákonů byla jedním z hlavních argumentů Ústavního soudu ČSFR pro dovození jejich souladu s ústavním pořádkem.⁷⁸

Z odůvodnění:

„...Zde navrhovatelé přehlížejí specifickou povahu problematiky zákona číslo č. 451/1991 Sb. a zaměňují jeho pracovníprávní charakter s pojmy a kvalifikací trestněprávní, jež jako by vycházela z kolektivní odpovědnosti za příslušnost k určitému, formálně vymezenému okruhu osob. Napadený zákon však ani smyslem

⁷⁶ KOSAŘ, David. *Lustrace a běh času*, str. 238-239

⁷⁷ Ibid., str. 240

⁷⁸ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 106

ani obsahem nemá povahu trestní normy a nezakládá v tomto směru nijakou odpovědnost. Jak bylo naznačeno již dříve, podstatou tohoto zákona je výhradně do budoucna stanovit podmínky pro výkon určitých úzce vymezených funkcí nebo činností v zákoně přesně specifikovaných, a to nikoliv absolutně, ale jen na přechodnou dobu.“⁷⁹

V nálezu z roku 2001 se tedy musel Ústavní soud opřít o jinou argumentaci, a sice tu, která vidí lustrační zákony jako legitimní a účelný nástroj ochrany demokracie. Ústavní soud v nálezu zmiňuje judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, která určité zásahy státu do politických práv jednotlivce připouští, např. splnění určitých podmínek a předpokladů při vstupu do státní správy. Zároveň ESLP ospravedlňuje omezení vstupu do státní správy na základě tzv. politické loajality ke státu, tedy loajality vůči ústavním principům, o které se stát opírá. V případě Československa můžeme v návaznosti na zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu předpokládat, že spolupráce a sounáležitost osob s represivními složkami minulého režimu či jiné funkce uvedené v lustračních zákonech silně oslabují jejich důvěryhodnost a naprosto vylučují onu politickou loajalitu.⁸⁰

Z odůvodnění:

„...Z obou judikátů Evropského soudu tak plyne v dané otázce několik závěrů:

- 1) Prosazování idey "demokracie schopné se bránit" je legitimním cílem zákonodárství každého demokratického státu, a to v kterékoli fázi jeho vývoje.*
- 2) Požadavek politické loajality osob ve státní správě a veřejných službách se považuje za nepochybnou součást konceptu "demokracie schopné se bránit".*
- 3) Konkrétní míra požadované loajality závisí na historických, politických a sociálních zkušenostech každého individuálního státu i na aktuální míře ohrožení demokracie v daném státě...*“⁸¹

⁷⁹ Nález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 1/92 ze dne 26. listopadu 1992

⁸⁰ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 106

⁸¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 9/01 ze dne 5. prosince 2001

7 Majetkové restituce

V České republice a dalších postkomunistických zemích jsou majetkové restituce jedním z pilířů nápravy křivd komunistického režimu. V zásadě se jedná o navrácení majetku, který byl v rámci komunistické ideologie neoprávněně zkonfiskován nebo znárodněn, bývalým soukromým vlastníkům, církvím či jiným institucím. Jednalo se tak vedle soudních rehabilitací, kde soudy rušily původní rozsudky, včetně výroků o propadnutí majetku, o mimosoudní vyrovnání na základě několika právních norem. Důvodem restitucí bylo jednak zadostiučinění a náprava nespravedlnosti spáchané komunistickým režimem, ale také decentralizace, a převedení státního majetku do rukou těch, jejich předkové byli v dobách první republiky motorem hospodářství.⁸² Tyto restituce byly realizovány v tzv. restitučních procesech.

Restituční procesy v ČR, kterým se následující text věnuje jsou:

- „malá restituce“
- restituce historického majetku obcí
- restituce zemědělského a lesního majetku⁸³

7.1 „Malá restituce“

Úpravu tzv. malé restituce nalezneme v zákoně č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, který nabyl účinnosti 1. listopadu 1990. V působnosti tohoto zákona bylo odčinění majetkových křivd způsobených fyzickým i právnickým osobám, spočívajících v odnětí vlastnického práva jak k věcem movitým, tak i k nemovitostem, které byly předmětem znárodnění a zestátnění. K nápravě docházelo několika způsoby. V první řadě se přistupovalo k vydání odňatého majetku původnímu vlastníkovi, nebo pokud zemřel, dalším oprávněným osobám (dědic ze závěti, děti vlastníka, manžel,

⁸² KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 123

⁸³ ZEMAN, Karel. *Analýza privatizace a restitucí v ČR: transformace národního hospodářství, zejména liberalizace vlastnických práv: privatizace, restituce a ostatní systémové změny* [online]. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017 str. 239

rodiče...).⁸⁴ Dále se přistupovalo k poskytnutí peněžní náhrady, vydání kupní ceny, nebo doplatku rozdílu mezi peněžní náhradou a kupní cenou. V první řadě byla možnost žádat o navrácení majetku poskytnuta původním vlastníkům, kterým byl majetek odebrán po revoluci v únoru 1948.⁸⁵

Na základě zákona č. 403/1990 Sb. bylo restituováno mnoho drobných majetkových podstat. Dle kvalifikovaného odhadu proběhlo těchto procesů na území Československa zhruba 300 tisíc. Procesy probíhající v režimu tohoto zákona byly velmi efektivní, zejména díky relativní administrativní jednoduchosti. Problémem byla ovšem kontrola státu, zda se vydává majetek v souladu se zákonem. V tomto období neexistovala v Československu instituce, která by tuto kontrolu vykonávala, a je tedy složité posuzovat legitimitu restitučních procesů dle tohoto zákona. Přestože existovalo mnoho indikátorů o nesprávných postupech, neměla žádná státní složka legitimaci do těchto procesů zasahovat. V mnoha případech se restituoval majetek, který byl např. zcela nově vybudovaný.⁸⁶

7.2 Restituce majetku obcí

Restituce historického majetku obcí je další z druhů porevolučních restitučních procesů s premisou odčinit majetkové křivdy komunistického režimu. Tentokrát se nejedná o navrácení movitého či nemovitého majetku fyzickým nebo právnickým osobám obecně, nýbrž pouze o přechod vlastnictví některých věcí ze státního majetku a „historického majetku obcí“ na stát.

Dne 24. května 1991 nabyl účinnosti zákon č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí. Tento zákon obsahuje poměrně obecný výčet druhů nemovitostí, jejichž vlastnictví přechází ze státu na obec. Tento okruh nalezneme v § 1 a § 2.

Jedná se o „věci z vlastnictví České republiky, k nimž ke dni 23. listopadu 1990 příslušelo právo hospodaření národním výborům, jejichž práva a závazky přešly na obce“ a dále „věci z vlastnictví České republiky, s nimiž začaly obce

⁸⁴ Zákon č. 403/1990 Sb.

⁸⁵ ZEMAN, Karel. *Analýza privatizace a restitucí v ČR*, str. 239

⁸⁶ *Ibid.*, str. 244-245

a v hlavním městě Praze též městské části hospodařit po 23. listopadu 1990 způsobem obdobným právu hospodaření, jestliže s nimi takto hospodařily ke dni účinnosti tohoto zákona. ⁸⁷

V § 2 najdeme druhou kategorii nemovitostí, tedy „historický majetek obcí“. Nalezneme zde poměrně jasné vymezení.

„1) Do vlastnictví obcí dnem účinnosti tohoto zákona přecházejí

a) nezastavěné pozemky,

b) pozemky zastavěné stavbami ve vlastnictví fyzických osob,

c) stavby s pozemky tvořícími se stavbou jeden funkční celek,

d) pozemky zastavěné stavbami přecházejícími do vlastnictví obcí podle odstavců 4 a 5,

kteřé obce vlastnily ke dni 31. prosince 1949, pokud jsou ve vlastnictví České republiky a nepřecházejí do vlastnictví obcí podle § 1.

(2) Pro účely tohoto zákona se za zastavěné pozemky považují též

a) pozemky tvořící se stavbou jeden funkční celek,

b) pozemky, na nichž bylo na základě pravomocného stavebního povolení započato se stavbou. ⁸⁸

Tento zákon dále upravuje proces restitucí, který je v tomto případě velmi jednoduchý – prostý přechod vlastnického práva k datu účinnosti zákona.

K přechodu vlastnictví ze státu na obce nebyla tedy potřeba žádné specializované instituce. V tomto případě neexistovala osoba povinná a osoba oprávněná.

Vlastnické právo přešlo na obce dne 28.5.1991.⁸⁹

Po přechodu vlastnického práva již nebylo možné na věci nic změnit, za předpokladu, že obec do 6 měsíců po nabytí vlastnictví podala návrh na zápis vlastnického práva příslušnému katastrálnímu úřadu. Právě tato lhůta byla obzvlášť ve velkých městech často problematická. V některých případech nebyly

⁸⁷ § 1 zákona č. 172/1991 Sb.

⁸⁸ Zákon č. 172/1991 Sb.

⁸⁹ ZEMAN, Karel. *Analýza privatizace a restitucí v ČR*, str. 276

složky zmocněné ke zpracování těchto návrhů schopné velké objemy majetku v šestiměsíční zákonné lhůtě administrovat a důsledkem toho mohlo být promlčení či vydržení nemovitosti jiným vlastníkem. Tento problém stále trvá, jelikož se nepředpokládalo, že i několik let po účinnosti tohoto zákona nebude splněna povinnost obcí ke katastru nemovitostí. V mnoha případech stále není historický majetek převedený do vlastnictví obcí. Transformační instituce či likvidátoři státních podniků nebo správci konkurzních podstat tento majetek převedli na privátního majitele. V současnosti je pro obce složité dožádat se správného vyznačení jejich vlastnického práva v katastru nemovitostí. Jednou z možností, kterou dotčené obecní úřady hromadně využívají je podání žaloby na určení vlastnického práva.⁹⁰

7.2.1 Role Ústavního soudu v restituci dle zákona č. 172/1991 Sb.

Výše zmíněné žaloby na určení vlastnického práva byly mnohdy podány až několik let po marném uplynutí lhůty 6 měsíců pro podání návrhu na zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí. To byl problém, jelikož „prozatímní“ vlastníci do té doby restituovaný majetek v dobré víře drželi, užívali a měli z něho prospěch. K této problematice se vyjadřoval i Ústavní soud. Jako příklad můžeme uvést nález ÚS sp. zn. II. ÚS 3035/12-1 ze dne 5.3.2014.

„...byl schválen privatizační projekt Západočeské státní lesy Plzeň s. p. číslo 3132, a to v rozsahu a za podmínek vyplývajících ze zápisu schůze Hospodářské rady vlády České republiky. Tento privatizační projekt schválilo dne 30. 4. 1992 též Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci České republiky pod č. j. 30/32/1637/92. Na základě takto schváleného projektu založil Fond národního majetku ČR Lesní společnost Přimda, a. s., stěžovatelku, která vznikla zápisem do obchodního rejstříku dne 1. 9. 1992. Součástí privatizovaného majetku převáděného na stěžovatelku byla i nemovitost - stravovací zařízení, přístavba k domu v obci Přimda. Následně dne 30. 9. 1993 Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci ČR schválilo dodatek k privatizačnímu projektu, na základě kterého byl na stěžovatelku převeden i samotný dům.

⁹⁰ Ibid., str. 276-277

Stěžovatelka byla zapsána jako vlastník těchto dvou spojených nemovitostí v katastru nemovitostí.“

V roce 1995 byla obcí Přimda podána žaloba o určení vlastnictví právě k výše zmíněné nemovitosti. Po rozsáhlém dokazování bylo v roce 2000 rozhodnuto, že právě obec Přimda je vlastníkem nemovitosti již od roku 1991. Soud přitom odkazoval na § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 172/1991 Sb. Stěžovatelka (Přimda, a.s.) využila veškeré řádné i mimořádné opravné prostředky, včetně ústavní stížnosti. Obrátila se tedy se stížností na porušení práva na spravedlivý proces a ochranu majetku k ESLP. Ten ovšem stěžovatelku v roce 2010 poučil o nevyčerpání všech vnitrostátních prostředků nápravy, a odkázal ji na probíhající řízení o náhradu škody.

Stěžovatelka namítá, že rozhodnutím soudu, které určuje, že není vlastníkem nemovitosti, bylo porušeno její právo na ochranu majetku. Dále uvádí, že od roku 1993 do roku 2002 byla vedena v katastru nemovitostí jako vlastník. Tvrdí, že stát ji svým postupem garantoval nabytí vlastnického práva, přičemž garance se ukázala jako nedostatečná. Na základě toho se domáhá náhrady škody, která jí vznikla v souvislosti se zbavením vlastnického práva soudem.

Ústavní soud judikoval, že skutečně šlo o pochybení státu, k jehož nápravě bylo přistoupeno ihned po zjištění chyby. V okamžiku, kdy obec Přimda zjistila pochybení státu, podala proti stěžovatelce žalobu na určení vlastnictví nemovitosti. Stalo se tak již v roce 1995, tzn. pouhé dva roky po nezákonném převodu nemovitosti na stěžovatelku. Ústavní soud také zdůraznil, že stěžovatelka nemovitost používala až do roku 2002 bez platného právního titulu. Podotýká, že prospěch, který celých 9 let z nemovitosti měla, může přispívat ke spravedlivé rovnováze. Ústavní soud nakonec stížnost zamítl, jelikož nedošlo k porušení ústavně zaručených práv stěžovatelky.⁹¹

7.3 Restituce zemědělského a lesního majetku

⁹¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3035/12-1 ze dne 5. března 2014.

Restituce zemědělského majetku měly za úkol napravit nespravedlnosti vykonané komunistickým režimem vůči vlastníkům lesního a zemědělského majetku v letech 1948–1989, podle zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (Zákon o půdě). Primárně tento zákon sloužil k navrácení pozemků a jiných nemovitostí, jež byly odňaty oprávněným osobám v průběhu období od 25.2.1948 – 1.1.1990., přičemž způsob odnětí odpovídal těm uvedeným v § 6 odst. 1 zákona o půdě.⁹² Jedná se především o propadnutí majetku nebo zabránění věci v trestním řízení podle dřívějších předpisů, odnětí bez náhrady postupem podle zákona č. 142/1947 Sb. a podle zákona č. 46/1948 Sb., odnětí v důsledku politické persekuce nebo postupu, který porušuje obecně uznávaná lidská práva a svobody, nebo např. vyvlastnění bez vyplacení náhrady, nebo s vyplacením náhrady, pokud ale vyvlastněný majetek trvale neslouží účelu, pro který byl vyvlastněn.⁹³

Oprávněné osoby měly primárně nárok na vydání původních nemovitostí, pokud byly odňaty způsobem uvedeným v § 6 zákona č. 229/1991 Sb., nebo alespoň na poskytnutí jiného vhodného pozemku. V těchto případech byl restituční nárok oprávněné osoby vázán na rozhodnutí příslušného státního orgánu (pozemkový úřad).⁹⁴

Vznikaly ovšem i situace, kdy nebylo z různých důvodů možné nemovitosti vydat, nebo nemovitost nebyla ve stavu, kdy by její cena odpovídala nároku oprávněné osoby. Mohlo jít o znehodnocení stavby, odstranění stavby, nemovitost je ve vlastnictví osoby, která není povinna ji vydat, nebo obsahuje nesrovnatelné trvalé porosty. V těchto případech měl být ideálně restituční nárok uspokojen na základě dohody mezi oprávněnou osobou a osobou povinnou k poskytnutí náhrady. Až po marném pokusu uzavřít dohodu přichází na řadu uplatnění nároku před soudem.⁹⁵

Ode dne účinnosti zákona č. 229/1991 Sb. platilo, že pokud nebylo možné vydat původní odňaté nemovitosti, vydaly se místo nich jiné nemovitosti ve vlastnictví stát v přiměřené kvalitě a výměře jako právě nemovitosti původní, ideálně ve stejné obci jako většina původních nemovitostí. Hlavním

⁹² PŘÍKOPA, Vojtěch. *Restituce podle zákona o půdě*. V Praze: C.H. Beck, 2020. Právní praxe str. 1

⁹³ Zákon č. 229/1991 Sb.

⁹⁴ PRŮCHOVÁ, Ivana. *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha: C.H. Beck, 1997. str. 77

⁹⁵ *Ibid.*, str. 77

předpokladem byl souhlas oprávněné osoby. Tyto náhradní pozemky spadaly do zemědělského půdního fondu. Zákon o půdě to sice výslovně nespécifikoval, bylo to ovšem patrné např. z důvodové zprávy tohoto zákona.⁹⁶

„Předkládaný návrh zákona si klade rovněž za cíl vyřešení vztahů k nemovitostem s původními vlastníky, jimž byly bez náhrady odňaty v důsledku různých státních zásahů v letech 1948-1989. Těmto vlastníkům budou původní pozemky včetně budov převedeny urychleně do vlastnictví, popřípadě poskytnuta náhrada přidělením jiné státní půdy do vlastnictví.“⁹⁷

Zákon ovšem neobsahoval úpravu dosažení realizace převodu náhradních pozemků oprávněnou osobou, ani orgán, který je k tomuto kroku kompetentní. Jelikož se pozemky, které měly figurovat v restituci jako náhradní byly ve správě Pozemkového fondu ČR, bylo logické, že se oprávněná osoba měla s restitučním nárokem obracet právě na Pozemkový fond. Problém byl, že Pozemkový fond měl primárně prodávat státní pozemky v rámci privatizace. Kolizi restitučních nároků oprávněných osob a žádostí o koupi státních pozemků v rámci privatizace zákon neřešil. Existovala tedy obava, že restituce pozemků oprávněným osobám bude upozaděna vůči jejich prodeji v rámci privatizace. Tato obava se později naplnila a skutečně k tomu docházelo.⁹⁸

K podstatným změnám došlo po 1. červenci 1993, kdy byl zákon pozměněn novelou č. 183/1993 Sb., která v § 11 odst. 2 nově zakládá působnost Pozemkového fondu k převodu náhradních pozemků, které zahrnovaly i pozemky lesního půdního fondu. Také bylo určeno datum, ke kterému měla být cena pozemků určována. Jelikož zákon stále neupravoval postup, jakým by oprávněné osoby mohly vhodné pozemky posuzovat, byly odkázány na stanovisko Pozemkového fondu, jaké pozemky jim budou místo původních pozemků nabídnuty. Dále nebyl vyřešen problém s kolizí žádostí o koupi pozemků v rámci privatizace a žádostmi oprávněných osob o restituci vybraného náhradního pozemku. Právě tento souběh je jádrem jednoho z prvních rozhodnutí Nejvyššího soudu, které se tímto problémem zabývá.⁹⁹

⁹⁶ PŘÍKOPA, Vojtěch. *Restituce podle zákona o půdě*, str. 5

⁹⁷ Důvodová zpráva zákona č. 229/1991 Sb.

⁹⁸ PŘÍKOPA, Vojtěch. *Restituce podle zákona o půdě*, str. 6

⁹⁹ HÁLOVÁ, M., DOLEŽAL, T., *Převod náhradních pozemků v restitucích podle zákona o půdě*. Právník, 2012, č. 8.

Dle Nejvyššího soudu bylo Pozemkovému fondu zákonem uloženo posouzení, jaký převod v daném případě splní účel nejlépe. Nevydané zemědělské pozemky a řešení náhrad za ně také skýtaly riziko dlouhodobých sporů. Průtahy vzniklé při čekání na výsledek řízení v takových sporech by v podstatě zabránily privatizaci.¹⁰⁰

„...pokud podle schváleného privatizačního projektu byl převeden zemědělský majetek, na který nebyl uplatněn nárok na vydání podle druhé části zákona o půdě ani podle jiného restitučního zákona, není smlouva o převodu tohoto majetku neplatná ve smyslu § 39 ObčZ 1964. Na tomto závěru nemůže nic změnit ani okolnost, že oprávněné osoby navrhly, aby převodem takového majetku do jejich vlastnictví byly řešeny jejich nároky na náhradu podle zákona o půdě.“¹⁰¹

Přijetím Metodického pokynu Pozemkového fondu ČR platného k 15. srpnu 1998 došlo k částečnému zefektivnění uplatňování restitučních nároků oprávněných osob. Na základě tohoto pokynu začal Pozemkový fond zveřejňovat na úředních deskách územních pracovišť, v tisku a na internetových stránkách seznamy volných státních pozemků a činil tak veřejné nabídky těchto pozemků.¹⁰²

7.3.1 Role Ústavního soudu v restituci dle zákona o půdě.

Z hlediska souladu s ústavním pořádkem se Ústavní soud ČR několikrát problematikou na úrovni zemědělských restitucí zabýval, především pak kvalitou právní úpravy. Prvním nálezem, který se zabýval zrušením právního předpisu nebo jeho části v oblasti zemědělských institucí byl náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/93, ze dne 19. ledna 1994. Zde se Ústavní soud zabýval návrhem skupiny poslanců Parlamentu ČR na zrušení zákona ČNR č. 39/1993 Sb., o pokutách a kaucích za nedodržování zákonů upravujících transformaci zemědělských družstev a nápravu majetkových křivd v oblasti vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. Návrh byl Ústavním soudem zamítnut.¹⁰³

¹⁰⁰ SPÁČIL, Jiří a Eva BAREŠOVÁ. *Zemědělské restituce a soudní praxe*. Praha: C.H. Beck, 1998 str. 79

¹⁰¹ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Cdon 522/96, ze dne 29. ledna 1997

¹⁰² PŘÍKOPA, Vojtěch. *Restituce podle zákona o půdě*, str. 6-7

¹⁰³ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/93, ze dne 19. ledna 1994

Dalším důležitým zásahem je nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 16/93 ze dne 21. června 1994. Skupina 41 poslanců Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR navrhla zrušení zákona č. 183/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 229/1991 Sb. Ústavní soud návrhu zčásti vyhověl. Došlo ke zrušení části § 8 odst. 3 napadeného zákona, konkrétně odstraněním slov „ke dni účinnosti tohoto zákona“, čímž zamezil retroaktivitě tohoto ustanovení. Toto ustanovení upravuje možnost soudu zrušit smlouvu nebo její část o darování pozemků v tísní nebo o bezúplatném převodu pozemků v souvislosti s uzavřením kupní smlouvy na budovu se kterou se pozemky pojí. Také byl zrušen § 8 odst. 4 napadeného zákona, který vylučoval aplikaci výše uvedeného procesu na osoby blízké. Ústavní soud zrušil též část ustanovení § 8 odst. 5, konkrétně odstraněním slov: "vlastník pozemku daroval své pozemky fyzické osobě nebo je bezúplatně převedl v souvislosti s uzavřením kupní smlouvy na budovu, k níž pozemky patřily, a" a výrazem "-li" a slovy "ke dni účinnosti tohoto zákona". Tento zásah byl proveden opět v rámci zamezení retroaktivity ustanovení. Dále byla zrušena část ustanovení § 20 odst. 2. Podle této části „nelze-li zjistit právnickou osobu, která věci (tj. živý a mrtvý inventář a zásoby, které původní vlastník vnesl do zemědělského družstva nebo mu byly odňaty nebo jinak bezúplatně převedeny) převzala, nebo jejího právního nástupce nebo jestliže tato právnická osoba zanikla, poskytne náhradu za tyto věci právnická osoba, která ke dni 24. června 1991 užívala pozemky oprávněné osoby.“ V tomto případě se ukládá právnické osobě povinnost poskytnout náhradu za újmu, kterou nezpůsobila, a ani není právním nástupcem. Tím je dle Ústavního soudu narušen princip rovnosti a jako konkrétní řešení zvolil vypuštění slov "poskytne náhradu podle odstavce 1 právnická osoba, která ke dni 24. června 1991 užívala pozemky oprávněné osoby. Nelze-li takto určit povinnou osobu,". Poslední ustanovení zrušené tímto nálezem je § 24 odst. 1, které se týká okamžiku vzniku vlastnictví trvalých porostů. Novelizované znění (zákon č. 183/1993 Sb.) změnilo vlastnické poměry k trvalým porostům tak, že v případě navrácených pozemků, u kterých byl zároveň zřízen nájem s prozatímním uživatelem, přechází vlastnické právo k trvalým porostům až ve chvíli skončení nájmu dosavadního uživatele. Dle názoru Ústavního soudu byl v tomto případě porušen čl. 11 odst. 4 LZPS týkající se vyvlastnění a jeho přípustnosti pouze v případě existence veřejného zájmu a za náhradu. Podle původního znění zákona č. 229/1991 Sb. totiž oprávněným osobám již vlastnické právo k trvalým porostům vzniklo, a právě novelou č. 183/1993 Sb. bylo těmto

osobám právo nuceně odejmuto. Zbytek zákona č. 183/1993 Sb. je dle názoru Ústavního soudu v souladu s ústavním pořádkem. Nález byl vyhlášen pod č. 131/1994 Sb.¹⁰⁴

Dalším z důležitých nálezů Ústavního soudu byl nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 1/95 ze dne 14. června 1995. Nález byl posléze vyhlášen pod č. 166/1995 Sb. Jednalo se o návrh Krajského soudu v Praze na zrušení ustanovení § 32 odst. 3 zákona č. 229/1991 Sb., přičemž toto ustanovení bylo, stejně jako v případě nálezu výše, do zákona zařazeno zákonem č. 183/1993 Sb., který v tomto případě upravuje prokazování vlastnického práva k nemovitostem nabytým přiděly podle zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy. Ústavní soud shledal rozpor tohoto ustanovení s čl. 1 LZPS, konkrétně v něm obsaženým principem rovnosti, a konstatoval, že „...citované ustanovení při tom zcela pomíjí změnu režimu nabytí vlastnictví k nemovitostem po 1. 1. 1951, pomíjí tím i to, že vedle skupiny vlastníků, kteří nabyli vlastnictví k přiděleným nemovitostem podle zákona č. 142/1947 Sb. intabulací, zde existuje také skupina, která vlastnictví k nemovitostem přiděleným podle cit. zákona nabyla účinností občanského zákoníku z roku 1950. Do této skupiny lze zahrnout jak přidělce podle zákona č. 142/1947 Sb., tak i přidělce podle zákona č. 46/1948 Sb., u nichž se do účinnosti občanského zákoníku z roku 1950 předpokládalo jako podmínka přechodu vlastnictví převzetí držby.“ Toto ustanovení tedy Ústavní soud nakonec zrušil. Faktem ovšem zůstává, že tato problematika je velmi citlivá, vzhledem k otázkám souvisejícími s restitucí majetku, který byl po zabrání státem přidělen jiným fyzickým osobám, a to především z pohledu původních vlastníků, kteří v rámci pozemkových reforem o pozemky přišli, a zároveň se musí spokojit pouze s kompenzačními plněními, jelikož původní pozemky jsou ve vlastnictví osob, které nejsou povinny je vydat v rámci restituce. Jedinou možností, jak usilovat o původní pozemky, zůstává postup podle § 8 odst. 1 zákona č. 229/1991 Sb., tedy případ, kdy by fyzické osoby získaly nemovitosti v rozporu s tehdejšími platnými předpisy, nebo za cenu, která je nižší než odpovídající tehdy platným cenovým předpisům nebo výsledkem protiprávního zvýhodnění.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Nález č. 131/1994 Sb. a PRŮCHOVÁ, Ivana. *Restituce majetku podle zákona o půdě*, str. 30-31

¹⁰⁵ Nález č. 166/1995 Sb. a PRŮCHOVÁ, Ivana. *Restituce majetku podle zákona o půdě*, str. 31-32

7.4 Princip favor restitutionis

Princip favor restitutionis je poměrně nový institut, který byl poprvé pojmenován v nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl ÚS 10/2013 ze dne 29. května 2013.¹⁰⁶ Princip „*in favorem restitutionis*“ je aplikován při výkladu restitučních právních předpisů, kdy v případě pochybností se má obecný i Ústavní soud přiklonit ve prospěch oprávněné osoby (restituenta). Význam tohoto principu tkví především v naplnění smyslu restitučních předpisů a odčinění majetkových křivd, a v posílení postavení oprávněných osob v případě restitučních nároků.¹⁰⁷ Jedná se o důsledek opakované ustálené interpretace restitučních předpisů Ústavním soudem, což odpovídá současné právní doktríně. Dle této doktríny jsou uznávány právní principy získané indukcí z právních pravidel. Jedná se o tvorbu práva sloužící z uskutečňování určitých idejí, účelů a hodnot. Právě tyto určité ideje a hodnoty lze následně formulovat jako právní princip, čímž získávají normativní povahu.¹⁰⁸

Právě výše uvedený nálezn Ústavního soudu sp. zn. Pl ÚS 10/2013 ze dne 29. května 2013 popsal tento princip poměrně výstižně.

„Ústavní soud již od svých prvních rozhodnutí v restitučních věcech vycházel ex favore restitutionis a nescíslněkrát zdůrazňoval, že k restitučním věcem je třeba přistupovat s přihlédnutím k tomu, že těm, kteří restituují, byla v minulosti způsobena celá řada křivd, včetně oněch majetkových. Z dosavadní konzistentní judikatury Ústavního soudu v restitučních věcech je nepřehlédnutelné, že jako negativní zákonodárce nikdy nezrušil ustanovení restitučního předpisu v neprospěch fyzických a právnických osob, kterým zákonodárce formou zákona zmírnění jim spáchaných křivd umožnil. Derogační judikatura Ústavního soudu tak byla vždy v zásadě ve prospěch osob restituujících (trvalý pobyt, národní kulturní památky). Ústavní soud nepřikývl v restituční věci argumentaci postavené na tom, že jeden restituent by neměl restituovat proto, že jiná osoba nebyla

¹⁰⁶ BALÍK, Stanislav. *Role Ústavního soudu jako ochránce principu favor restitutionis v minulosti a současnosti. Dny práva 2018: Days of Law 2018. Část II, Restituce*. Brno: Masarykova univerzita, 2019

¹⁰⁷ ZEMÁNEK, Jiří. *Nelze vykládat právo proti zdravému rozumu a citu pro spravedlnost: S ústavním soudcem Jiřím Zemánkem o restitučních kauzách, názorových soubojích a “hlasitých” disentech* [online]. 27.8.2020

¹⁰⁸ MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. str. 59

zákonodárce zařazena mezi ty, jimž zákonodárce majetkové či jiné křivdy nezmírnil. Též ve věci církevních restitucí Ústavní soud opakovaně rozhodoval. Z jeho výše uvedené judikatury je zřejmé, že akcentoval legitimní očekávání a poukazyval na nečinnost zákonodárce. Za takové situace by zajisté derogační rozhodnutí Ústavního soudu krátce poté, kdy byla zákonná úprava konečně přijata, bylo překvapivé a vyvolávalo by oprávněný dojem, že je zatížené znaky libovůle a svévole.“¹⁰⁹

Z výše uvedené judikatury Ústavního soudu lze dovodit, že zvláštní povaha restitučních věcí je Ústavním soudem zcela respektována, a že princip favor restitutionis lze aplikovat na veškerou restituční agendu.¹¹⁰

Ústavní soud toto potvrzuje i ve své další judikatuře týkající se restitučních věcí, včetně případů restitucí historického majetku obcí. Jako příklad lze uvést náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1404/13-2 ze dne 14. května 2014. V tomto případě stěžovatel (město Žlutice) nabyt ke dni 24. května 1991 vlastnické právo k některým nemovitostem, jež byly historickým majetkem obce. Na těchto pozemcích ovšem nadále hospodařil státní podnik Lesy ČR, a v katastru nemovitostí byla jako vlastníka zapsána Česká republika. V roce 2009 začal stěžovatel usilovat o vydání pozemků, ale jednání s podnikem Lesy ČR nebylo úspěšné. Lesy ČR argumentovaly tím, že došlo k uplynutí vydržecí lhůty. Ze strany obce Žlutice tedy došlo k podání žaloby na určení vlastnického práva k dotyčným pozemkům. Okresním soudem v Karlových Varech byla žaloba zamítnuta, jelikož soud shledal, že státní podnik Lesy ČR držel pozemky v dobré víře, dle § 130 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, a po deseti letech tedy pozemky vydržel. Krajský soud v Plzni následně toto rozhodnutí potvrdil, a dovolání k Nejvyššímu soudu bylo odmítnuto.

Následně město Žlutice podalo ústavní stížnost, ve které se domáhalo zrušení rozsudku okresního a odvolacího soudu, i usnesení Nejvyššího soudu. Dle stěžovatele byla porušena základní práva a svobody zaručené ústavním pořádkem, konkrétně právo vlastnit majetek, dle čl. 11 LZPS a právo na

¹⁰⁹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl ÚS 10/2013 ze dne 29. května 2013 a BALÍK, Stanislav. *Role Ústavního soudu jako ochránce principu favor restitutionis v minulosti a současnosti.*

¹¹⁰ BALÍK, Stanislav. *Role Ústavního soudu jako ochránce principu favor restitutionis v minulosti a současnosti*

spravedlivý proces, dle čl. 36 LZPS. Dle názoru stěžovatele nebyla ze strany státu poskytnuta náležitá ochrana jeho majetku, jelikož stát věděl o vlastnictví žalobce k předmětné nemovitosti v důsledku jeho povinnosti vést katastr nemovitostí, a že nemovitost držel v dobré víře jako svou vlastní. Dále má stěžovatel za to, že obecné soudy měly přihlédnout ke skutečnosti, že námitka vydržení nebyla vznesena v dobré víře, vzhledem k tomu, že stát uložil stěžovateli v souvislosti s výkonem přenesené působnosti mnoho povinností a zároveň neposkytl dostatečné finanční prostředky na jejich plnění, neumožnil aktivní šetření historického majetku stěžovatele. Nakonec stěžovatel tvrdí, že na státu nebylo žádné břemeno prokazovat existenci dobré víry, že obecné soudy ji dovodily pouze ze skutečného užívání předmětné nemovitosti státním podnikem Lesy ČR, a že naopak žalobce musí prokázat, že dobrá víra byla zpochybněna.

Ústavní soud stížnosti vyhověl a všechna napadená rozhodnutí zrušil. Při posuzování, zda může dojít k vydržení historického majetku obcí, který je předmětem restitucí dle zákona č. 172/1991 Sb., je nutné přihlížet jednak k vydržecí době, ale také k oprávněnosti držby a speciálním požadavkům na posouzení dobré víry držitele, ať už jde o stát, nebo státní podnik, který stát založil. Jelikož došlo k přechodu historického majetku zpět obcím na základě zákona, jedná se v těchto případech o iniciativu samotného státu jako zákonodárce. Obecně tedy lze vyloučit držbu historického majetku obcí státem v dobré víře. Zde se právě aplikuje princip favor restitutionis, s ohledem na to, že vlastnické právo k onomu historickému majetku v minulosti odňal právě stát, a zákonem č. 172/1991 Sb. projevuje snahu o nápravu minulých křivd, a zároveň je zodpovědný za vedení katastru nemovitostí. Princip favor restitutionis nakonec vyplývá i z § 8 zákona č. 172/1991 Sb., kde je jednoznačně stanoveno, že historický majetek obcí přechází do vlastnictví státu až marným uplynutím lhůty pro podání návrhu obcí na zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí, tedy do 31. března 2013.¹¹¹

¹¹¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1404/13-2 ze dne 14. května 2014

7.5 Restituce majetku šlechtických rodů

Restituci majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989 se nevěnoval žádný speciální zákon. V podstatě probíhaly současně s restitucemi zkonfiskovaného majetku ostatním fyzickým osobám, tedy na základě zákona č. 403/1990 Sb., zákona č. 229/1991 Sb., nebo zákona č. 243/1992 Sb. Zvláštností těchto restitucí je ovšem velký rozsah majetkových celků.¹¹²

Tyto restituce můžeme, dle procesu navrácení majetku, rozdělit do dvou skupin. V mnoha případech byly velké majetkové celky vydány na základě konsenzu bezprostředně po nabytí účinnosti restitučních zákonů. O navrácení majetku nebyly vedeny žádné spory, vše proběhlo bez komplikací a rychle. Nelze ovšem pokládat tyto případy za zcela nesporné, jelikož v některých případech, které nebyly dostatečně prozkoumány by mohly vzejít pochybnosti, zda majetek vůbec restituovat.¹¹³

Druhá skupina se týká těch případů, kdy vznikly pochybnosti o legitimitě žádosti o restituci majetku ještě před jeho vydáním. O těchto žádostech se často vedly velmi složité soudní spory. V následujících odstavcích se práce věnuje jednomu z mnoha těchto komplikovaných sporů.¹¹⁴

Případ se týká rodu Thun-Hohenstein. Tato tyrolská rodina se usadila na území Česka v době stavovského povstání. V roce 1623 získali ve službách Habsburků majetek v podobě Choltického panství. To získali po vyhoštění rodu Gerštorfů ze země, pro jejich účast na stavovském povstání. Česká linie se v 18. století rozdělila na čtyři větve, jejichž potomci vlastnili statky v Čechách do roku 1945.¹¹⁵

Posledním vlastníkem nemovitosti byl Leopold Thun-Hohenstein. Leopold pro sebe a pro své nezletilé děti požádal o německé občanství krátce poté, co německá vojska obsadila zbytek českých zemí a byl vyhlášen protektorát Čechy a Morava. Jejich žádosti bylo 12. ledna 1941 vyhověno. Někteří členové rodu byli za války členy NSDAP, včetně Leopolda, jeho ženy Irene a dcery

¹¹² BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Tuláček, 2013, str. 237-238

¹¹³ *Ibid.*, str. 238

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 238

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 661

Eleonore. Důkazem toho je dochovaný doklad o výši členských příspěvků pro výše vyjmenované osoby. 29. září 1944 Leopold zemřel. Protože jeho žena a děti uprchly před postupující rudou armádou v dubnu 1945 mimo Česko, dědické řízení o majetku Leopolda vůbec nebylo zahájeno. Po válce byl Leopoldův majetek zkonfiskován. Rod Thun-Hohenstein nijak nenapadl vyhlášku o konfiskaci, ať už námitkami či jinými opravnými prostředky. Novým vlastníkem veškerého majetku patřícího do Choltického panství se stala Československá republika. Konfiskace byla pravomocně ukončena 26. března 1947.¹¹⁶

V roce 1991 podal Berthold Thun-Hohenstein, syn Leopolda Thun-Hohensteina, žalobu proti Památkovému ústavu středních Čech na vydání 65 movitých věcí historické hodnoty, včetně nábytku či obrazů. Této žalobě Obvodní soud pro Prahu 1 za velmi podivných okolností vyhověl, a veškeré předměty byly Bertholdovi vydány. Následně obdržel vývozní povolení, na základě kterého vyvezl předměty do Itálie. Dále podal 19. března 1992 k Okresnímu soudu v Pardubicích žalobu na určení vlastnictví areálu panství v Cholticích. Soud žalobu zamítl. Berthold tvrdil, že je univerzálním dědicem po svém otci, přičemž se nezmínil o svých dalších dvou sestrách. Také tvrdil, že jeho otec Leopold měl vždy českou národnost, což vzhledem k jeho žádosti o německé občanství během druhé světové války nebyla pravda. Berthold se nicméně odvolal ke Krajskému soudu v Hradci Králové, který věc vrátil Okresnímu soudu. Celý proces se ještě jednou opakoval, a poté bylo řízení přerušeno Okresním soudem do doby, než se pravomocně rozhodne o dědictví po Leopoldovi. Obec Choltice se proti tomuto rozhodnutí odvolala ke Krajskému soudu, který ovšem potvrdil rozhodnutí Okresního soudu. Toto řízení bylo po několika letech, v roce 2003 ukončeno tím, že dle soudu se pozůstalost neprojedná, protože není pozůstalostního jmění.¹¹⁷

30. září 2004 rozhodl Okresní soud v Pardubicích ve sporu o určení vlastnictví, že areál panství v Cholticích do pozůstalosti po Leopoldu Thun-Hohensteinovi nepatří. Berthold Thun-Hohenstein podal odvolání a posléze i dovolání k Nejvyššímu soudu, ale ani v jednom případě neuspěl. Berthold tedy využil poslední možnost v podobě ústavní stížnosti, ve které tvrdil, že bylo

¹¹⁶ Ibid., str. 661-662

¹¹⁷ Ibid., str. 663-664

porušeno jeho právo na spravedlivý proces dle čl. 36, čl. 37 odst. 3 a čl. 11 odst. 1 LZPS. Ústavní soud jeho stížnost zamítl.¹¹⁸

Berthold začal poté usilovat o restituci majetku formou, z hlediska platného práva naprosto nesmyslných, výzev. Tyto výzvy začal rozesílat různým vlastníkům majetku patřícího k Choltickému panství, a domáhal se v nich vydání nemovitosti na základě § 2 odst. 4 zákona č. 243/1992 Sb. a čl. 56-58 Smlouvy o založení Evropských společenství. Tyto výzvy obsahovaly řadu nepravdivých tvrzení a doposud Berthold Thun-Hohenstein s žádnou z nich neuspěl.¹¹⁹

¹¹⁸ Ibid., str. 665-667

¹¹⁹ Ibid., str. 667-668

8 Rehabilitace politických vězňů

Jedním z nástrojů k upevnění postavení a vlády KSČ v Československu byly nechvalně známé politické procesy. Tyto, z velké části vykonstruované procesy, probíhaly velmi intenzivně od roku 1948, až do poloviny padesátých let, kdy se postupně začal celý východní blok distancovat od Stalinova kultu osobnosti. Těmito procesy chtěli představitelé minulého režimu vyvolávat ve společnosti strach, provádět jakousi generální prevenci před pokusy o návrat k demokracii a vypořádat se s odpůrci komunistického režimu. Pod pojmem „odpůrce režimu“ si můžeme představit především takové osoby, které se již v životě setkaly se životem v demokratické zemi a měli zkušenosti se svobodným právním státem. Jednalo se např. o vojenské důstojníky, československé piloty sloužící u britské RAF, nebo i církev, buržoazie, spisovatelé a politická opozice. Nezřídka prováděli komunisté i čistky ve vlastních řadách, a obětmi politických procesů se stali mnozí komunističtí funkcionáři.

Procesy se od poloviny padesátých let až do pádu režimu v roce 1989 stále objevovaly, i když v ne tak brutální podobě, jakou můžeme vidět právě v období od roku 1948 do poloviny padesátých let.

Z dnešního pohledu, kdy je ochrana lidských práv a základních svobod zakotvena v ústavním pořádku České republiky je zřejmé, že politickými procesy byla porušena řada těchto práv a svobod, včetně práva na spravedlivý proces. Pokusy o nápravu křivd byly realizovány především revizemi procesů a pokusy o rehabilitaci osob v politických procesech odsouzených. Základem těchto snah byla právní úprava z roku 1968 – zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci a z roku 1990 – zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.

8.1 Rehabilitační zákon z roku 1968

Vzniku zákona předcházela vznik Klubu 231. To v první řadě souviselo s uvolňováním poměrů v Československu a touhou bývalých politických vězňů, kteří byli zakladateli Klubu 231, po rehabilitaci. Dalším cílem Klubu 321 bylo potrestání funkcionářů zodpovědných za nespravedlivá odsouzení a také pomoc

rehabilitovaným vězňům při návratu do společenského života. Klub 231 se dostal do role mluvčího nespokojených občanů a lidí poškozených tehdejším režimem, a úsilí o soudní rehabilitaci ji časem dostalo do politické sféry.¹²⁰

V roce 1968 již existovala určitá možnost rehabilitace. Velká část politických vězňů byla propuštěna díky amnestii prezidenta Novotného v 60. letech, a navíc měli odsouzení možnost podání mimořádného opravného prostředku v podobě stížnosti pro porušení zákona. Jednalo se ovšem o velmi neefektivní způsob, neboť byl příliš složitý, a zabýval se jím pouze Nejvyšší soud. Vzhledem k množství odsouzených v tehdejší době by nebylo v silách Nejvyššího soudu v přiměřené době řešit jednotlivé stížnosti, a procesy by mohly trvat možná i několik let.¹²¹

Nutnost přijetí zvláštního rehabilitačního zákona uznávala jak vláda Československa, tak i ústřední orgány Komunistické strany. Názor na budoucí podobu zákona byl však od představy Klubu 231 značně odlišný. Klub 231 si představoval rehabilitaci tzv. „ze zákona“. Tedy taxativní vyjmenování veškerých trestných činů, jejichž pachatelé by měli být bez dalšího rehabilitováni. Výjimku by Klub 231 připustil v případě, že by byl odsouzený vedle trestného činu proti republice, nebo jiného politického trestného činu shledán vinným i z trestného činu kriminální povahy. V tom případě by mělo dojít k individuálnímu přezkoumání případu soudem. Výsledkem nakonec byla taková podoba, podle které mělo dojít k jednotlivému projednání každého případu, i když ve zrychleném řízení. K tomuto kroku bylo přistoupeno i z toho důvodu, aby nebyli rehabilitováni i pachatelé ze skupiny „nepřátelé socialistického zřízení“.¹²²

Tato obava panovala i v řadách reformních politiků, jelikož by to znamenalo uznání, že ve všech dotčených případech by se jednalo o nespravedlivá a nesprávná rozhodnutí. Druhým, nicméně spíše podpurným důvodem prostého nevyslovení neplatnosti dřívějších rozsudků zákonem bylo respektování obecných ústavně právních principů právními kruhy. Ty byly toho názoru, že by bylo proti logice rozdělení státní moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní, aby moc

¹²⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969: 4. část*. Praha: SPN. str. 30-31

¹²¹ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Str. 273, 304

¹²² BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu: mezinárodní, vnitropolitické, právní a společenské aspekty*. Str. 17-18

zákonodárná rušila tisíce pravomocných rozsudků.¹²³ Přesto byla některá rozhodnutí zrušena ze zákona, a to taková, kterými bylo rozhodováno o zařazení do tábora nucené práce některými mimosoudními orgány.¹²⁴

Zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci byl přijat 25. června 1968 Národním shromážděním. Znění tohoto zákona bylo poplatné době, kdy byl vydán a tehdejšímu rozložení sil v KSČ. Již v preambuli zákona je vyloučeno oslabování či popírání socialistického právního řádu, a odstraňování aktů „revoluční zákonosti“.¹²⁵ Podstatou zákona měla být čistě jen individuální revize jednotlivých případů na základě podnětu poškozeného, prokurátora, nebo osob příbuzných.¹²⁶

V žádném případě se rehabilitace neměla týkat, dle dobové interpretace „nepřátel socialistického zřízení“, kteří byli právem odsouzeni za trestné činy proti republice nebo jiné porušení platných trestních předpisů. Přezkoumány měly být rozsudky vynesené v období od 24. října 1948 do 31. července 1965 krajskými soudy, vyššími vojenskými soudy, Nejvyšším soudem a již neexistujícím Státním soudem, zrušeným v roce 1953. K vyřizování rehabilitací byly zřízeny zvláštní rehabilitační senáty v rámci krajských a vyšších vojenských soudů. Další rehabilitační senát byl zřízen v rámci Nejvyššího soudu, ke kterému bylo možné se odvolat proti reviznímu rozsudku.¹²⁷

V případě, že rehabilitační senát shledal původní rozsudek vadným, bylo možné ho částečně, nebo zcela zrušit. Jako vadný mohl být označen z několika důvodů: původní obvinění bylo uměle vykonstruováno, provedené důkazy byly zfalšované či smyšlené, doznání obviněného bylo vynuceno násilím, skutek byl cíleně vyprovokován bezpečnostními složkami, skutek byl posouzen jako trestný čin bez opory v trestním zákoně, skutek byl kvalifikován nepřiměřeně přísněji, než vyplývalo ze skutkové podstaty, nebo byla výše trestu ve zjevném nepoměru ke společenské škodlivosti činu.¹²⁸ Některé rozsudky, přestože politicky motivované, nespadaly do skupiny revidovaných rozsudků ve výše uvedeném zrychleném řízení. Byly to především ty, které nebyly vydány Nejvyšším soudem,

¹²³ Ibid., str. 17-18

¹²⁴ § 22 zákona č. 82/1968 Sb.

¹²⁵ Zákon č. 82/1968 Sb

¹²⁶ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 17-18

¹²⁷ Ibid., str. 17-18

¹²⁸ Zákon č. 82/1968 Sb.

vyššími vojenskými soudy, nebo bývalým Státním soudem. Tyto případy mohly být řešeny podle dosud platné právní úpravy, tedy u Nejvyššího soudu, podáním stížnosti pro porušení zákona.

Ti, kteří byli soudem rehabilitováni měli navíc nárok na náhradu škody, a to do výše až 20 000 Kč za rok. Jednalo se o náhradu ušlého zisku za dobu strávenou ve výkonu trestu, a dobu strávenou v tábore nucených prací nebo ve vazbě.¹²⁹

Na další druh náhrady škod, měly nárok rehabilitované osoby, kterým vznikly majetkové škody pramenící z poškození zdraví, ke kterému došlo právě ve výkonu trestu, vazbě apod. Dále se také odškodnění týkalo nákladů spojených s trestním řízením, obhajobou, nebo zaplaceným peněžitým trestem. Co se týče trestu propadnutí majetku, měly rehabilitované osoby nárok na navrácení původní věci, nebo, pokud to nebylo možné, poskytnutí peněžité náhrady.

V plné výši se škody nahrazovaly jen v případech, kdy bylo rozhodnutí zrušeno ze zákona, nebo byl obviněný zproštěn obžaloby. Pokud se původní rozsudek pouze měnil, byla rehabilitovaným osobám poskytnuta náhrada škody přiměřená rozdílu původního a nového rozsudku.¹³⁰

S rehabilitacemi a jejich novou zákonnou úpravou úzce souvisely také diskuse o tom, jakým způsobem státní složky vykonávaly veřejnou moc v minulých letech, jak do let budoucích zabránit ohýbání práva, a zneužívání vysokých politických a mocenských postů. Rehabilitace též přirozeně vedly k otázce, zda by osoby, které byly odpovědné za tzv. „porušování socialistické zákonnosti“, a které v minulosti přispívaly k brždění rehabilitačního procesu, měly být postihnuty.¹³¹ Zákon č. 82/1968 Sb. tedy obsahuje úpravu odpovědnosti pracovníků, kteří v původním řízení před soudem porušili své povinnosti hrubým způsobem. Těmto osobám hrozila výpověď z pracovního poměru, odvolání z funkce, nebo jiné ukončení pracovního či služebního poměru, pokud v důsledku onoho porušení povinností ztratil potřebnou důvěru pro místo ve státním orgánu nebo jiné veřejné funkci. Zákon obsahuje též úpravu odpovědnosti pracovníků těch resortů, kde byla pro posouzení odpovědnosti pracovníka zřízena prověřková

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 18

komise. V těchto případech mohla být odpovědnost pracovníka posuzována pouze na základě pravomocného rozhodnutí prověřkové komise.¹³² Velmi rozsáhlá personální obměna logicky proběhla v resortu prokuratury, kde byla vyměněna drtivá většina vedení tehdejší Generální prokuratury.¹³³

Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968, a s postupující normalizací v Československu se měnil i postoj státu k rehabilitacím. Komunistická strana začala na rehabilitace nahlížet velmi negativně, a podle ní byly důvodem uvržení země do krize. V červenci roku byl zákon č. 82/1968 Sb. novelizován (zákonem č. 70/1970 Sb.), a rehabilitace tak byly výrazně omezeny. Byl například vypuštěn § 32, který zaručoval nárok na náhradu těm, kterým poskytovala výživu osoba, na které byl vykonán trest smrti nebo která zemřela ve výkonu trestu, stejně jako odškodnění pozůstalým dětem a manželce rehabilitované osoby, na které byl vykonán trest smrti.¹³⁴

Dalším velmi výrazným zásahem do zákona byla změna § 15. Týkala se rozhodnutí senátu, kdy byla nově vyloučena možnost zrušit původní rozsudek čistě na základě hrubých procesních pochybení, bez ohledu na materiální správnost rozsudku.¹³⁵

Rehabilitace probíhaly až do poloviny 70. let. Do té doby bylo vlivem normalizace mnoho rehabilitačních rozsudků napadeno generálními prokurátory. Soudy následně většinou rozhodovaly v neprospěch rehabilitovaných osob. Celkově bylo dle zákona č. 82/1968 Sb. plně rehabilitováno zhruba pět tisíc lidí.¹³⁶

Od 70. let začala vznikat další vlna politických procesů proti těm, kteří byli odpůrci „normalizace“, tedy opoziční aktivisté a nekonformní občané. Forma a intenzita trestněprávních represí se různila, ale v různých podobách procesy probíhaly až do roku 1989. K rehabilitacím ve velkém rozsahu mohlo být

¹³² Zákon č. 82/1968 Sb.

¹³³ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 18-19

¹³⁴ Zákon č. 70/1970 Sb.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 19

přistoupeno až po sametové revoluci a přijetím zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.¹³⁷

8.2 Rehabilitační zákon z roku 1990

Po změně režimu v roce 1989 začala opět společnost pociťovat potřebu a novou možnost rehabilitace osob nespravedlivě odsouzených v důsledku křivd spáchaných minulým režimem. Tak jako stál u zrodu rehabilitačního zákona z roku 1968 Klub 231, v tomto případě tuto roli zastávala Konfederace politických vězňů. Tato organizace, nástupce Klubu 231, sdružuje politické vězně komunistického režimu bývalého Československa, osoby, které byly nuceny z prokazatelně politických důvodů opustit Československo a požádat o politický azyl v cizině, a kterým byl také azyl udělen, osoby, které se zapojily v cizině do boje proti komunistickému režimu, a v neposlední řadě také osoby, které byly vzhledem ke svým antikomunistickým postojům neprávem odsouzeny v období od roku 1948 do konce roku 1989.¹³⁸

Konfederace politických vězňů od roku 1990, kdy byla založena, prosazuje úplné rehabilitace politických vězňů. Vzhledem k vysokému věku, kterého většina politických vězňů v roce 1990 již dosáhla, byla potřeba jednat rychle, a s problémem jejich rehabilitace se vypořádat co nejefektivněji.¹³⁹

Vyvrcholením snah o definitivní rehabilitaci politických vězňů bylo přijetí zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ze dne 23. dubna 1990. Zásadní rozdíl oproti zákonu z roku 1968 byl, že dle nového rehabilitačního zákona budou taxativně vyjmenované trestné činy a přečiny rehabilitovány ex lege, tedy přímo ze zákona. V ostatních případech existovala možnost přezkumného řízení.¹⁴⁰

Co se týče zrušení rozhodnutí ex lege, jednalo se o pravomocná odsuzující soudní rozhodnutí vyhlášená v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990, týkající se skutků spáchaných po 5. květnu 1945. Tyto trestné činy zákon taxativně

¹³⁷ Ibid., str. 19

¹³⁸ [online] Dostupné z: <https://www.muklove.cz/kdo-jsme/>

¹³⁹ MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009, str. 61-62

¹⁴⁰ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 20

vyjmenoval. Jednalo se o trestné činy uvedené ve vybraných paragrafech zákonů č. 50/1923 Sb., č. 231/1948 Sb., č. 86/1950 Sb., č. 140/1961 Sb., č. 150/1969 Sb., a přestupky týkající se narušení veřejného pořádku uvedené v zákonném opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. Co se týče výše uvedených zákonů, šlo především o trestné činy proti republice, nebo jiné trestné činy poškozující státní aparát, např. zrada státního tajemství, vojenská zrada, urážka prezidenta, ohrožování obrany republiky, nedovolené zpravodajství, pobuřování proti republice, neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu, ohrožování zájmů republiky v cizině, hanobení republiky a mnoho dalšího. Pokud se rehabilitace ze zákona vztahovala pouze na některý z trestných činů, za nějž byl rehabilitovanému uložen souhrnný nebo úhrnný trest, soud posoudí vzájemný poměr závažnosti spáchaných trestných činů, a uloží přiměřený trest za trestné činy, kterých se rehabilitace nedotýká.¹⁴¹

Některé trestné činy nebyly předmětem rehabilitace ex lege. Bylo tomu tak v případě taxativně vyjmenovaných trestných činů, které byly součástí zákonů č. 50/1923 Sb., č. 231/1948 Sb., č. 86/1950 Sb., č. 88/1950 Sb., č. 140/1961 Sb., č. 19/1955 ř.z. Jednalo se např. o trestné činy vyhýbání se služební povinnosti, spolčení k zběhnutí, útok na státní orgán a orgán společenské organizace, hanobení národa, rasy a přesvědčení, nenastoupení služby v ozbrojených silách, vyhýbání se výkonu vojenské služby, a podobně. V těchto případech vedla k rehabilitaci cesta v podobě přezkumného řízení. Návrh na přezkumné řízení mohl podat jak odsouzený, tak i jeho příbuzenstvo v přímé linii, nebo prokurátor. Lhůta pro podání návrhu činila dva roky od nabytí účinnosti zákona. Soudci a prokurátoři, kteří figurovali v původním řízení byli z přezkumného řízení vyloučeni. Soud původní rozhodnutí v přezkumném řízení zrušil zcela, nebo jen v částí v níž je vadné z několika důvodů: původní rozhodnutí pramenilo z nesprávných skutkových zjištění, opíralo se o podvržené nebo zfalšované důkazy, obvinění bylo uměle vykonstruováno, v řízení byly hrubě porušeny procesní předpisy (vynucení doznání násilím apod.), skutek byl řízen, vyprovokován nebo organizován bezpečnostními orgány, skutek byl shledán jako trestný v rozporu s tehdy platným zákonem, skutek byl kvalifikován podle přísnějšího ustanovení než vyplývalo ze zákona, výměra trestu byla ve zjevném

¹⁴¹ Zákon č. 119/1990 Sb.

nepoměru ke stupni společenské nebezpečnosti činu, nebo byl druh trestu v rozporu s jeho zákonným účelem.¹⁴²

Z výše uvedeného je patrné, že zákon č. 119/1990 Sb. ve značné míře čerpal z předchozího rehabilitačního zákona č. 82/1968 Sb., co se týče ustanovení o přezkumném řízení.

Ustanovení týkající se odškodnění se od předchozího rehabilitačního zákona lišilo. Zákon č. 119/1990 Sb. stanovil náhradu za ušlý zisk za každý měsíc strávený ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody ve výši 2500 Kčs. Dále měl rehabilitovaný nárok na náhradu škody na zdraví, ke které došlo v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody nebo vazby, nárok na náhradu nákladů trestního řízení, nákladů obhajoby a náhradu zaplaceného peněžitého trestu.¹⁴³

Vzhledem k tomu, že rehabilitační zákony vznikly především jako náprava křivd vzniklých porušením základních lidských práv a svobod, např. práva na spravedlivý proces, objevuje se zákon č. 119/1990 Sb. i v judikatuře Ústavního soudu. Jako příklad můžeme uvést náleznost Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 285/97. Ten se týká případu, kdy Ministryně spravedlnosti ČR podala 6.5. 1997 Nejvyššímu soudu ČR stížnost pro porušení zákona ve prospěch stěžovatele. Napadeným rozsudkem byl stěžovatel uznán vinným za spáchání trestného činu vyhýbání se služební povinnosti, když dne 4.1.1959, po nástupu vojenské základní služby odmítl převzít stejnokroj a účastnit se výcviku z důvodu, že mu to nedovoluje jeho náboženské přesvědčení, protože je členem náboženské sekty Jehovistů. Na tomto rozhodnutí trval i po rozhovoru s nadřízeným důstojníkem. Následně mu byl uložen trest odnětí svobody v délce 10 měsíců. V odůvodnění rozsudku je uvedeno, že chování stěžovatele je výsledkem nesprávné výchovy v rodině, kdy pod vlivem jejího trvání již od dětství nabyt stěžovatel nesprávných ideologických předpokladů, a následně se dopustil výše uvedeného trestného činu. Ve stížnosti Ministryně spravedlnosti ČR apeluje na to, že čin, kterého se stěžovatel dopustil, byl soudem vyhodnocen v rozporu se zásadami platnými v demokratické společnosti, neboť v takové společnosti je svoboda náboženského vyznání zaručena i v tom směru, že nikdo nemůže být donucován vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím a náboženským

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

vyznáním. Jde tedy o čin, na který se vztahuje ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb.

Nejvyšší soud ČR ovšem stížnost pro porušení zákona zamítl. Jednak pro absenci spisového materiálu nemohl přezkoumat správnost řízení, které rozsudku předcházelo, ale také shledal, že jednání spočívající v realizaci úmyslu vyhnout se výkonu vojenské služby nebo plnění vojenských povinností, stejně jako jejich odpírání je trestné i podle tehdy platného trestního zákona. Základní rozdíl mezi rokem 1959 a situací od roku 1989 spatřuje soud v tom, že v minulosti neměl občan legální možnost výkonu služby beze zbraně, pokud mu v tom bránilo jeho svědomí nebo náboženské přesvědčení.

Stěžovatel podal včas a řádně ústavní stížnost proti zamítavého usnesení Nejvyššího soudu. V ní spatřuje porušení několika článků Listiny základních práv a svobod, konkrétně čl. 15 odst. 3 – neměl žádnou zákonnou možnost odmítnout výkon vojenské služby, čl. 40 odst. 6 – Nejvyšší soud ČR měl postupovat dle právní úpravy, která je pro stěžovatele příznivější, a čl. 38 odst. 2 – stěžovatel tvrdí, že mu Nejvyšší soud neumožnil vyjádřit se ke všem důkazům tím, že věc nebyla projednána ve veřejném zasedání.

Ústavní soud nesouhlasil s právním názorem Nejvyššího soudu ČR, a shledal, že na čin se vztahuje ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb. Dle Ústavního soudu se jednalo o čin, který směřoval k uplatnění základního práva občana, které stěžovateli zaručuje Ústava a Všeobecná deklarace lidských práv, a byl prohlášen za čin trestný v rozporu s mezinárodním právem.

Ústavní soud ČR nakonec usnesení Nejvyššího soudu ČR zrušil, ovšem z jiných důvodů, než uvedl stěžovatel v ústavní stížnosti. ÚS shledal porušení čl. 36 odst. 1 LZPS – právo na spravedlivý soud, a čl. 90 Ústavy ČR.¹⁴⁴

Přes všechny podobnosti s předchozím rehabilitačním zákonem se zákon č. 119/1990 Sb. zásadně lišil v situaci a době ve které byl vyhlášen a aplikován. Zatímco zákon č. 82/1968 Sb. v původním znění nedostal příliš velký prostor, aby dosáhl svého cíle, především z důvodu vpádu vojsk Varšavské smlouvy krátce po nabytí jeho účinnosti a jeho okleštění v rámci normalizace, zákon č. 119/1990 Sb. mnohem více odpovídal dobové náladě jednak ve společnosti,

¹⁴⁴ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 285/97 ze dne 7. října 1998

ale především v řadách zákonodárců a vrcholných státních představitelů. Důkazem toho může být rychlost a jednomyslné schválení tohoto zákona v Poslanecké sněmovně, kde lze spatřovat snahu poslanců, včetně komunistických, zahrnout zločinnost bývalého režimu.¹⁴⁵

Přestože byl rozsah rehabilitací podle zákona č. 119/1990 Sb. mnohem větší než v případě zákona č. 82/1968 Sb., samotná aplikace zákona se setkala i s kritikou mnoha bývalých politických vězňů. Především z důvodu, že rehabilitována byla jen omezená část trestných činů, přičemž ostatní rozsudky, kterých se rehabilitační zákon netýkal, zůstaly v platnosti, a odsouzeným byly vyměřeny nové, tzv. zbytkové tresty. Některé z nich mohly být zrušeny až na základě pozdější novelizace zákona.¹⁴⁶

Podle zákona č. 119/1990 Sb. bylo v první vlně, tedy do konce roku 1992, rehabilitováno přes 280 tisíc osob. Dalších, téměř 5 tisíc osob, obdrželo rehabilitační výnos od vojenských soudů. Přestože svého vrcholu již dávno rehabilitace dosáhly, dodnes se objevují další případy.¹⁴⁷

¹⁴⁵ MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus*, str. 180-181

¹⁴⁶ BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu*, str. 20

¹⁴⁷ *Ibid.*, str. 20

9 Zákaz nucené práce v ČR

9.1 Vývoj nucené práce po roce 1948

Po druhé světové válce v Československu došlo k masovému odsunu „nepřátelského“ obyvatelstva. To vedlo mimo jiné i k zoufalém nedostatku pracovních sil. S narůstajícím tlakem Sovětského svazu rostla i vůle státu postupnými kroky vytvářet centrálně plánovanou, uměle řízenou ekonomiku. Důsledkem byla poměrně rychlá likvidace trhu práce, skrze administrativní přidělování pracovníků do těžkého průmyslu a vylidněného pohraničí.¹⁴⁸

Po převratu v roce 1948, kdy se komunisté dostali do vládnoucí pozice, se předsednictvo KSČ nechalo inspirovat slovenským nařízením č. 7/1948 Sb., o zřízení pracovních útvarů, a byl přijat zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, který právní úpravu unifikoval pro celé území Československa. Tím se stala nucená práce v podstatě jednou ze zásadních součástí mocenského aparátu nové politické garnitury. V kombinaci s přijetím zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratického zřízení, nebo zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu, se staly tábory nucené práce silným nástrojem politické perzekuce.¹⁴⁹

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce byl zrušen zákonem č. 88/1950 Sb., který ovšem pouze vytvářel nový základ pro fungování táborů nucených prací. Do táborů nucených prací byly nadále zařazovány osoby, které po výkonu trestu odnětí svobody neprojevily zjevnou snahu po nápravě pro spořádaný život pracujícího občana, a nadále se jevily jako osoby nepřátelské k lidově demokratickému zřízení. Prováděcí vyhláškou č. 492/1950 Ú.1 I. byly také stanoveny tresty vykonávané v táborech nucené práce a způsob jejich výkonu.¹⁵⁰

Vzhledem k neefektivitě se začaly tábory nucené práce po roce 1950 rapidně rušit. Osob v nich ubývalo rychleji, než přibývalo, a na podzim roku 1950 byla většina táborů zlikvidována.¹⁵¹ Některé tábory nucené práce při

¹⁴⁸ MOJŽIŠOVÁ, Veronika. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*. Ostrava: Key Publishing, 2014., str. 84

¹⁴⁹ Ibid., str. 84-85

¹⁵⁰ Ibid., str. 96

¹⁵¹ Ibid., str. 97

československých uranových dolech (např. tábor Vojna) fungovaly i nadále. Pracovní náplň zdejších vězňů byla těžba uranové rudy pro Sovětský svaz za velmi tvrdých nelidských podmínek. Od roku 1949 do roku 1954 byly tábory označovány jako „trestanecké pracovní tábory“. Od roku 1954, až do zrušení posledního z nich (tábor Vojna) v roce 1961 byly nazývány „nápravně pracovní tábory“.¹⁵² Těmito pracovními tábory prošlo cca 65 tisíc vězňů, z nichž zhruba polovina byla vězněna z politických důvodů.¹⁵³

9.2 Změna po roce 1989

Události roku 1989 znamenaly pro Československo možnost nápravy křivd spáchaných minulým režimem, a tato diskontinuita práva se projevila i v případě nucené práce. Ve snaze distancovat se od praktik bývalého východního bloku a přiblížení se západnímu světu se mohli českoslovenští zákonodárci inspirovat v různých mezinárodních smlouvách, které dlouhodobě zákaz nucené práce obsahovaly. Jako příklad lze uvést Mezinárodní pakt o občanských a politických právech¹⁵⁴, nebo Evropskou úmluvu o lidských právech a základních svobodách¹⁵⁵. Zákaz nucené práce zakotven v našem ústavním pořádku v podobě čl. 9 Listiny základních práv a svobod.

„(1) Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám.

(2) Ustanovení odstavce 1 se nevztahuje na:

a) práce ukládané podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody,

b) vojenskou službu nebo jinou službu stanovenou zákonem namísto povinné vojenské služby,

c) službu vyžadovanou na základě zákona v případě živelních pohrom, nehod, nebo jiného nebezpečí, které ohrožuje životy, zdraví nebo značné majetkové

¹⁵² BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009., str. 211

¹⁵³ BAUER, Zdeněk a kol. *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*. Praha: NZB, 2019., str. 960

¹⁵⁴ Čl. 8 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech

¹⁵⁵ Čl. 4 Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách

hodnoty,

*d) jednání uložené zákonem pro ochranu života, zdraví nebo práv druhých.*¹⁵⁶

¹⁵⁶ Čl. 9 LZPS

10 Odpovědnost za zločiny minulého režimu

Po událostech z roku 1989 byla potřeba vyřešit otázku trestnosti politicky motivovaného bezpráví spáchaného za minulého režimu. Bylo totiž vysoce pravděpodobné, že většina zločinů, spáchaných dle právních předpisů komunistického režimu bude promlčena. V úvahu v tu chvíli připadaly dvě varianty. Jedna z nich byla ponechání na soudních rozhodnutích, zda došlo v určitých případech k promlčení. Další variantou, která by tento problém mohla vyřešit, byla zpětná legislativní úprava promlčecích lhůt. Tato varianta byla kontroverzní, jelikož zde kolidoval princip zákazu retroaktivity a zájem na ochraně jiných principů, které tvoří základ demokratického právního řádu. Varianta zpětné legislativní změny byla nakonec sice zvolena, nicméně samotná norma byla předmětem mnoha výkladových sporů. Samotné trestní stíhání mohlo být realizováno teprve po převládnutí názoru, že staré právo minulého režimu je třeba interpretovat v primárně z hlediska hodnotové diskontinuity.¹⁵⁷

Právní předpis, který tuto problematiku řešil, byl zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu. Základem byl § 5 tohoto zákona.

„Do promlčecí doby trestných činů se nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby.“¹⁵⁸

Tato úprava byla jednoznačně retroaktivní, navíc v neprospěch pachatelů. Za normálních okolností by taková právní norma hrubě odporovala zásadám demokratického právního státu. Tehdejší situace ovšem vyžadovala právě onu hodnotovou diskontinuitu.¹⁵⁹

Zákon č. 198/1993 Sb. nebyl jediný, který minulé křivdy řešil úpravou promlčecích lhůt. Bylo tomu tak i v případě § 29 zákona č. 119/1990 Sb., o soudních rehabilitacích a § 67a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, po novelizaci zákonem č. 327/1999 Sb.

¹⁵⁷ KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 85-86

¹⁵⁸ § 5 zákona č. 198/1993 Sb.

¹⁵⁹ *Ibid.*, str. 86

10.1 Výklad Ústavního soudu

Ústavnost § 5 zákona č. 198/1993 Sb. a dalších řešení, která měla podobu omezení promlčecích lhůt, byla předmětem sporů, které nakonec ukončil až Ústavní soud. Nález sp. zn. Pl. ÚS 19/93 ze dne 21. prosince 1993 se věnuje návrhu skupiny 41 poslanců Parlamentu ČR na zrušení zákona č. 198/1993 Sb., přičemž hlavním předmětem své kritiky činí skupina poslanců právě § 5.

Navrhovatelé ve věci tvrdili, že:

„...skutečnost, že už neexistující a dříve příslušné státní orgány byly z nějakého důvodu nečinné nebo neúspěšné a způsobily zánik trestnosti některých činů uplynutím promlčecí doby, nebyla a není součástí subjektivní stránky trestného činu, nastala nezávisle na vůli pachatele, a proto mu nesmí být na újmu.“¹⁶⁰

V první řadě se Ústavní soud zabýval důvody, proč byly v minulém režimu příslušné státní orgány nečinné nebo neúspěšné, a následně také, zda tyto důvody významem a společenskými důsledky opravňují ustanovení § 5 zákona č. 198/1993 Sb.

Ústavní soud uvedl, že v řadě případů z dob minulého režimu, politické a státní orgány porušovaly hrubým způsobem tehdy platné zákony, ale také poukázal na některé způsoby, jimiž se tak dělo. Ústavní soud uvedl, že šlo o systém, kde se všechny státní instituce a organizace fakticky řídily politickými pokyny aparátu vládnoucí strany a rozhodnutími vlivných jedinců. Povaha a organizace takových rozhodnutí nebyla upravena ústavou ani jinými právními normami. Tato rozhodnutí byla přijímána na politickém pozadí, často pouze jako ústní pokyn nebo přání sdělené telefonicky. Ústavní soud v této souvislosti odkazuje na dobové dokumenty. Dále Ústavní soud konstatuje, že smyslem § 5 zákona č. 198/1993 Sb. je především prohlášení, po kterou dobu promlčecí lhůty trestných činů, které nebyly stíhány z politicky motivovaných důvodů, nemohly běžet, přestože běžet měly. Soud se také zabýval tím, zda by promlčení mělo být považováno za relevantní, když se porušování zákonnosti v široké

¹⁶⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 19/93, ze dne 21. prosince 1993

oblasti práva stalo součástí politicky a státem chráněného systému nezákonnosti.¹⁶¹

Bod, o který se Ústavní soud ve své argumentaci opíral bylo prohlášení, že přijatá právní úprava není konstitutivní, nýbrž deklaratorní. Tedy že ona nová úprava nemění obsah starého práva, ale pouze zakotvuje v platném právu to, co už je jeho obsahem. Nová úprava sice odporuje po formální stránce textu starého práva, nicméně důvěra v obsah práva narušena nebyla, neboť nikdo, jehož přesvědčení by se z pohledu principů a hodnot shodovalo s těmi, kterými se vyznačuje právní stát, nemůže mít důvěru v totalitní právo, kde tyto hodnoty a principy absentují, a které hájilo státem organizované bezpráví. Jednou z klíčových vlastností institutu promlčení je především snaha a vůle státu trestné činy stíhat. Je tedy patrné, že tam, kde tato snaha a vůle není, nemůže promlčení jako takové fungovat, a promlčecí lhůta nemůže běžet.¹⁶²

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 19/93 a KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie*, str. 86

11 Závěr

Sametová revoluce v Československu v roce 1989 vyvolala ve většině naší společnosti novou naději na znovuzískání dlouhé roky odepírané úcty státního aparátu k lidské důstojnosti, a především k dnes již ústavně zaručeným právům a svobodám. Dlouhé období od konce druhé světové války znamenalo v „západním“ světě velký posun v oblasti mezinárodního práva upravujícího základní lidská práva a svobody. Zářným příkladem toho může být podepsání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, které proběhlo již v roce 1950. Lze tedy říct, že v roce 1989, kdy se opět objevila naděje na život v právním státě založeném na demokratických principech a hodnotách, měla se nová státní garnitura kde inspirovat.

Nejprve jsem v této práci shrnul selhání a pád starého režimu v Československu, včetně srovnání s revolučními událostmi roku 1989 v dalších evropských zemích. Přístup představitelů nového demokratického státu k právu bych popsal jako určitou hodnotovou diskontinuitu práva starého a nového. Došel jsem k názoru, že svoboda sdružování, svobodné volby a volná soutěž politických stran jsou jedny ze základních pilířů, které zaručují demokratické fungování státu, a jelikož právě tyto instituty byly v minulém režimu velmi výrazně potlačovány, pokusil jsem se jejich obnovu v podobě přijetí nové zákonné úpravy analyzovat v kapitole č. 3.

Další aspekt diskontinuity starého a nového režimu je dle mého vypořádání se s KSČ, popř. KSČM. Této problematice jsem se věnoval v kapitolách č. 4 a 5, a to jak přístupu komunistů k vlastní minulosti, tak i přístupu nových zákonodárců.

Domnívám se, že diskontinuita byla žádoucí nejen oblasti politiky, ale i v justici a dalších důležitých státních orgánech. Proto jsem se v kapitole č. 6 věnoval lustracím, jejichž úkolem mělo být zabránění pronikání bývalých komunistů do státní infrastruktury.

V zájmu výše uvedené diskontinuity byla zároveň potřeba odčinit nespravedlnosti minulým režimem napáchané. Z toho důvodu se v kapitolách

č. 7 a 8 diplomové práce věnuji restitucím majetku a rehabilitacím politických vězňů.

Ze stejných důvodů, jako jsem se věnoval restitucím a rehabilitacím, se v závěru práce zaměřuje na vývoj a následný zákaz nucené práce a odpovědnost za minulé, z politických důvodů nestíhané trestné činy.

Veškeré kapitoly jsem také snažil proložit různou judikaturou, či jinou intervencí Ústavního soudu v určité problematice. Domnívám se, že jakožto „strážce ústavnosti“ by měla být v těchto kapitolách role Ústavního soudu zmíněna, jelikož jeho existence je jednou z garancí dlouhotrvajícího a udržitelného právního státu.

Jsem názoru, že nebýt těchto poměrně radikálních kroků v distancování se starému totalitnímu režimu a „východnímu bloku“, Česká republika by se nestala svobodnou, proevropskou, rychle se rozvíjející zemí, jakou je dnes. V řadě zemí bývalého sovětského bloku po revolučních událostech od roku 1989 nebyly snahy bývalých státních představitelů a příslušníků bývalého režimu proniknout do nového státního aparátu dostatečně a včas podchyceny. V těchto zemích můžeme pozorovat mnohem větší míru korupce, a sklonů k navrácení státu do „starých kolejí“, než je tomu v České republice. Aspekty vyrovnání se s minulostí, kterým se tato práce věnuje, ať už legislativa či judikatura, pokládám za jedny ze základních stavebních kamenů, na kterých mohl být vybudován zcela nový hodnotový systém, bez pozůstatků totalitního režimu.

12 Resumé

First, in this work, I summarized the failure and fall of the old regime in Czechoslovakia, including a comparison with the revolutionary events of 1989 in other European countries. I would describe the approach of the representatives of the new democratic state to law as a certain value discontinuity between old and new law. I came to the opinion that freedom of association, free elections and free competition of political parties are one of the basic pillars that guarantee the democratic functioning of the state, and since these institutions were very significantly suppressed in the previous regime, I tried to analyze their restoration in the form of adopting a new analyze legal regulations in chapter no. 3.

Another aspect of the discontinuity of the old and new regime is, in my view, dealing with the Communist Party. I addressed this issue in chapters no. 4 and 5, both the approach of the communists to their own past and the approach of the new legislators.

I believe that discontinuity was desirable not only in the field of politics, but also in the judiciary and other important state bodies. Therefore, in chapter no. 6, I focused on lustrations, the task of which was to prevent the penetration of former communists into the state infrastructure.

In the interests of the aforementioned discontinuity, it was also necessary to undo the injustices committed by the previous regime. For that reason, in chapters no. 7 and 8 of the diploma thesis, I deal with the restitution of property and the rehabilitation of political prisoners.

For the same reasons as I focused on restitution and rehabilitation, the thesis also focuses on the development and subsequent prohibition of forced labor and responsibility for past crimes that were not prosecuted for political reasons.

I also tried to intersperse all the chapters with various jurisprudence or other intervention of the Constitutional Court in a certain issue. I believe that, as the "guardian of constitutionality", the role of the Constitutional Court should be mentioned in these chapters, because its existence is one of the guarantees of a long-lasting and sustainable rule of law.

13 Seznam zdrojů

13.1 Odborná literatura

BAUER, Zdeněk. *Jáchymovské tábory - peklo, ve kterém mrzlo: trestanecké tábory na Jáchymovsku a exemplární pranýřovací tresty pro odpírače těžby uranové rudy*. Praha: 2019. ISBN 978-80-905864-8-2.

BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Tuláček, 2013. ISBN 978-80-904762-2-6.

BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému* [online]. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/ceska-demokracie-po-roce-1989-1013769/#>

BURSÍK, Tomáš a Jaroslav PAŽOUT, ed. *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu: mezinárodní, vnitropolitické, právní a společenské aspekty*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2021. ISBN 9788075160065.

BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali: trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949-1961*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. ISBN 978-80-87211-22-9.

DOSTÁL, Martin. *Ústavní soud České republiky v letech 1993-2000: podstata ústavního soudnictví, procesní úprava, základní ústavněprávní doktríny a významné judikáty prvního Ústavního soudu ČR*. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-462-5.

FIALA, P.; HOLZER, J.; MAREŠ, M.; PŠEJA, P. *Komunismus v České republice: vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2249-3.

HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009. ISBN 8072602160.

CHARVÁT, Jakub. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989* [online]. Praha: Grada, 2013. Politologie (Grada). ISBN 978-80-247-4700-2. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/politika-volebnich-reforem-v-cr-po-roce-1989-1013744/#>

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969: (pomocný studijní text pro gymnázia)*. Praha: SPN, 1993. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-26142-6.

KOSAŘ, David. *Lustrace a běh času*. In: BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

KOZÁK, Jiří. *Právo na pomezí diktatury a demokracie: právní vyrovnání s totalitní minulostí v České republice po roce 1989*. Praha: Auditorium, 2014. Téma (Auditorium). ISBN 978-80-87284-50-6.

KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing, 2006. ISBN 80-86946-01-0.

MAREŠ, Miroslav. *Pokusy o reformu komunistické strany a postkomunistické subjekty v České republice*. In: HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK, ed. *Rudí a růžoví: transformace komunistických stran*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. Sborníky. ISBN 80-210-2990-0.

MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0151-5.

MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckovy právnické učebnice. ISBN 9788074003820.

MOJŽIŠOVÁ, Veronika. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*. Ostrava: Key Publishing, 2014. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-224-2.

PRŮCHOVÁ, Ivana. *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-7179-110-5.

PŘÍKOPA, Vojtěch. *Restituce podle zákona o půdě*. V Praze: C.H. Beck, 2020. Právní praxe. ISBN 978-80-7400-775-0.

SPÁČIL, Jiří a Eva BAREŠOVÁ. *Zemědělské restituce a soudní praxe*. Praha: C.H. Beck, 1998. Beckovy právnické sešity. ISBN 80-7179-206-3.

ZEMAN, Karel. *Analýza privatizace a restitucí v ČR: transformace národního hospodářství, zejména liberalizace vlastnických práv: privatizace, restituce a ostatní systémové změny* [online]. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3796-9.

13.2 Periodika

BALÍK, Stanislav. *KSCM a její vztah k vlastní minulosti. Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review* [online]. 2004, 6(2-3) ISSN 1212-7817. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4048/5288>

HÁLOVÁ, M., DOLEŽAL, T., *Převod náhradních pozemků v restitucích podle zákona o půdě*. Právník, 2012, č. 8. ISSN 0231-6625

SOKOL, Tomáš: Paralela s fašismem. Dopis pražského městského prokurátora ÚV KSČ. Svobodné slovo, r. 46, 1990

Zákaz propagace komunismu. [online]: In Revue Politika, r. XII, č. 2, 2005. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/528/zakaz-propagace-komunismu>

13.3 Elektronické zdroje

BALÍK, Stanislav. *Role Ústavního soudu jako ochránce principu favor restitutionis v minulosti a současnosti. Dny práva 2018: Days of Law 2018. Část II, Restituce*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, dostupné z: <http://dnyprava.law.muni.cz/dokumenty/48685>

DAVID, Roman. *ZÁKON O PROTIPRÁVNOSTI KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NEBO PRÁVNÍ ZÁSADY UZNÁVANÉ CIVILIZOVANÝMI NÁRODY?* [online]. Česká republika: Občanský Institut, 1999, dostupné z: <http://www.obcinst.cz/zakon-o-protipravnosti-komunistickeho-rezimu-nebo-pravni-zasady-uznavane-civilizovanymi-narody/>

JAŠEK, Peter; SPEVÁKOVÁ, Jana. *Príbeh pamätníka Ján Budaj (1952)* [online]. Ústav pamäti národa, dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-jan-budaj-1952/>

MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, K., PROCHÁZKA, V., ŠIMÁČKOVÁ, K. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu: Komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer

Prohlášení k občanům ČSSR, dostupné z: <https://www.kscm.cz/cs/aktualne/dokumenty-k-minulosti/prohlaseni-k-obcanum-cssr/>

Webové stránky „Konfederace politických vězňů ČR“, dostupné z: <https://www.muklove.cz/kdo-jsme/>

ZEMÁNEK, Jiří. *Nelze vykládat právo proti zdravému rozumu a citu pro spravedlnost: S ústavním soudcem Jiřím Zemánkem o restitučních kauzách, názorových soubojích a “hlasitých” disentech* [online]. 27.8.2020, dostupné z: <https://www.respekt.cz/respekt-pravo/nelze-vykladat-pravo-proti-zdravemu-rozumu-a-citu-pro-spravedlnost>

13.4 Právní předpisy

Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Ústavní zákon č. 135/1989 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 100/1960 Sb.,

Ústava Československé socialistické republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH

PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České

a Slovenské Federativní Republiky

Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon

Zákon č. 15/1990 Sb., o politických stranách

Zákon č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do
vlastnictví obcí

Zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti
němu

Zákon č. 199/1990 Sb., o soudní rehabilitaci

Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému
zemědělskému majetku

Zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických
hnutích.

Zákon č. 451/1991 Sb., stanovení některých předpokladů pro výkon ve státních
orgánech

Zákon č. 557/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon

Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních

Zákon č. 70/1970 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní
rehabilitaci

Zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci

Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

13.5 Judikatura

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/93, ze dne 19. ledna 1994

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1404/13-2 ze dne 14. května 2014

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3035/12-1 ze dne 5. března 2014.

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl ÚS 10/2013 ze dne 29. května 2013

Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 1/95 ze dne 14. června 1995.

Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. Pl. ÚS 9/01 ze dne 5. prosince 2001

Nález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 1/92 ze dne 26. listopadu 1992

Nález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 5/92 ze dne 4. září 1992

Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 285/97 ze dne 7. října 1998

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Cdon 522/96, ze dne 29. ledna 1997